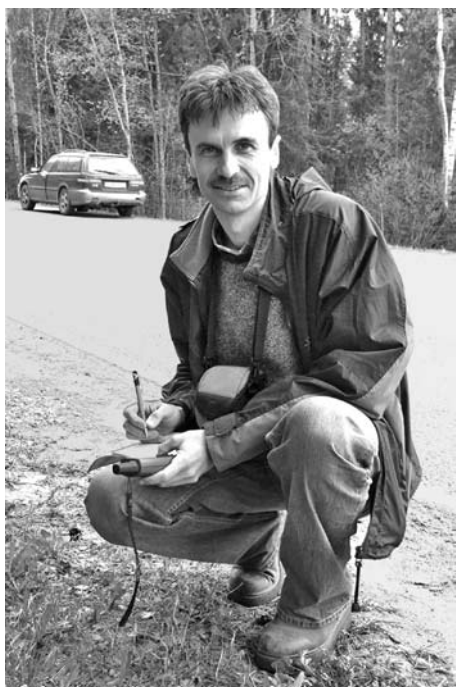

Viešnių apylinkėse
Povilo Šverebo nuotrauka, 2011

SVEIKINAME 2011 METŲ
JONO BASANAČIAUS
PREMIJOS LAUREATĄ
ARCHEOLOGĄ, ISTORIKĄ
DR. VYKINTĄ VAITKEVIČIŲ

Veikliojo archeologo, istoriko, daugelio knygų autoriaus, kompleksinių ekspedicijų vadovo kandidatūrą premijai gauti pristatė Lietuvos archeologijos draugija ir Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra. Pamėginus aprėpti nors pagrindines, geriausiai matomas Vykinto Vaitkevičiaus pastarųjų metų veiklos sritis, iš-

vardyti jo nuveiktus darbus, su nuostaba ir susižavėjimu tenka pripažinti, jog daug kas neišvengiamai liks nepaminėta ir neįvertinta. Vis dėlto šia proga atrodo svarbu sudėlioti nors keletą pagrindinių akcentų.

V. Vaitkevičius jau porą dešimtmečių intensyviai ir vaisingai darbuojasi įvairiuose su etninės kultūros tyrimais ir puoselėjimu susijusiuose baruose. Nuo pat akademinės ir kūrybinės veiklos pradžios jis kryptingai plėtė tyrimų lauką, palengva aprėpdamas be maž visas svarbiausias etninės kultūros raiškos sferas – organiškai susiejo senųjų šventviečių, laidosenos ir kitų religijos sričių, etnologijos, kalbotyros, folkloro, mitologijos, sakinės istorijos, kultūrinės atminties ir geografijos tyrimus. Juos apibendrino keliuose dešimtyse mokslo straipsnių ir penkiose monografijose: *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija* (V., 1998), *Alkai: Baltų šventviečių studija* (V., 2003), *Studies into the Balts' Sacred Places* (Oxford, 2004), *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija* (V., 2006), *Neris: 2007 metų ekspedicija. Pirma knyga* (V., 2010). Įsidėmėtina tai, jog tiriamiesiems darbams jis sugrąžino kompleksinių, bendruomenę įtraukiančių ir sutelkiančių projektų pobūdį.

Nuo 1992 metų rinkdamas, sistemindamas ir publikuodamas etninės kultūros paveldo duomenis, V. Vaitkevičius dalyvavo daugiau kaip dvidešimtyje mokslinių ekspedicijų. Nuo 2005 metų, inicijavęs projektą „Kompleksiniai tyrimai Neries (Vilijos) aukštupyje“, dėmesį sutelkė į Lietuvos etninių žemių tyrimus, o 2006 metais kartu su baltarusių mokslininkais surengė ekspe-

diciją Neries aukštupyje Baltarusijoje, po kurios ėjo 2007 metų ekspedicija „Neris ir jos krantai. Konstantino Tiškevičiaus keliais po 150 metų“. Ši tarptautinė ekspedicija puikiai iliustruoja V. Vaitkevičiaus darbų užmojį. Jis buvo vienas iš šios ekspedicijos sumanytojų ir organizatorių, taip pat mokslinis jos vadovas. Ekspedicijos tinklalapyje įvardytos šios mėnesį trukusių Vilijos / Neries pakrančių Baltarusijoje ir Lietuvoje tyrimų kryptys: seniausių gyventojų paieška ir fiziniai žmonių tipai; vietų vardų fiksavimas; gamtos ir kultūros paveldo vertybių ir naujų objektų paieška; kultūrinis Neries vaidmuo (pagal padavimus, sakmes, tikėjimus, sapnus); žvejybos papročiai; šeimės ir kalendorinės šventės; tradicinė virtuvė; liaudies medicina; etninio ir religinio tapatumo bei skirtubių nustatymas. Projekto konsoliduojančią ir telkiančią galią liudija tai, jog nedidelę Lietuvos ir Baltarusijos tyrėjų grupę ekspedicijoje lydėjo iki šimto savanorių šios kultūrinės akcijos dalyvių. Per porą metų sutvarkyta ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvui dalimis perduodama šių tyrimų medžiaga – apie 24 autorinius lankus šifruotų tekstų baltarusių, lenkų kalbomis ir fotoarchyvas. 2008 ir 2009 metais išleistos net dvi ekspedicijos rezultatus apibendrinančios knygos: straipsnių rinktinė *Neris tarp Vilniaus ir Kernavės* (sudarė V. Vaitkevičius ir A. Žičkutė, K., 2008) ir minėtoji monografija *Neris: 2007 metų ekspedicija. Pirmą knygą*.

Po 2007–ųjų metų Neries ekspedicijos darbas buvo tęsiamas, 2010–2011 metais surengta kompleksinė ekspedicija Gervėčių krašte. Apie tokią ekspediciją didžiausioje lietuviškoje sauloje Baltarusijoje nemažai buvo kalbama pirmaisiais metais po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, ją suskubta surengti,

suvokiant Astravo atominės elektrinės, statomos vos už 15 km nuo Gervėčių, grėsmę krašto demografinėi situacijai ir kultūriniam kraštovaizdžiui. V. Vaitkevičius buvo mokslinis ekspedicijos vadovas, koordinavęs lauko tyrimus, kuriuose kasmet darbovos po dvi dešimtis tyrėjų iš skirtingų Lietuvos ir Baltarusijos institucijų, dauguma jų – savanoriškais pagrindais, talkindami nedidelei projekto tyrėjų grupei. (Ekspedicijos medžiaga tvarkoma, parengtos publikacijos *Liaudies kultūros* žurnale ir kitur, surengta tyrimų rezultatus pristatanti konferencija „Gervėčiai: istorinė atmintis ir kultūrinis tapatumas“, įvykusi Vilniaus universitete 2011 m. lapkričio 7–8 d.)

2006–2011 metų archeologiniai Bajorų kapinyno kasinėjimai. Prieš šešerius metus V. Vaitkevičius inicijavo Bajorų kapinyno (Elektrėnų sav.) kasinėjimus ir iki šiol vadovauja XIII–XIV a. lietuvių laidosenos tyrimams, ieškodamas laidojimo vandenyje relikto. Tai atsakas į du dešimtmečius trunkančią archeologinę polemiką, pastanga išsiaiškinti, ar mūsų protėviai degintinius mirusiųjų palaikus kartu su įkapėmis ir keramikos trupiniais suberdavo į vandenį. V. Vaitkevičiaus ištirtas Bajorų kapinynas – tai ir pirmoji Lietuvoje geležies amžiaus ir viduramžių laikotarpio paaukotų ginklų radimvietė. Kasinėjimams, prilygstantiems povandeninei archeologijai, suburta profesionalų ir entuziastų komanda, nuo 2011 metų – tarptautinė (dalyvavo studentai iš Vilniaus, Klaipėdos, Giottingeno (Vokietija) ir Liverpulio (Anglija) miestų universitetų). Moksliniai rezultatai ir atradimai ne kartą pristatyti mokslo darbuose, akademiniuose sambūriuose ir viešose paskaitose plačiai visuomenei.

Turlojiškių pilkapių tyrimai. Kunigaikščio Algirdo palaikų sugedimo vietos paieškos, kova už teisę atlikti kompleksinius is-

torinės vietos tyrimus. Po aštuone-rius metus trukusių paieškų archyvuose, Turlojiškių pilkapių archeologinių tyrimų 2010 metais V. Vaitkevičius atrado ir paskelbė visus būtinus istorinius, geografinius, kartografinius duomenis, leidžiančius lokalizuoti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo palaikų sudegimo vietą Maišiagalos apylinkėse, nuo XVI a. antrosios pusės iki XVIII a. pabaigos istoriniuose dokumentuose minimą ir aprašomą Kukaveičio valdą. Už teisę atlikti kompleksinius istorinės vietovės tyrimus ir apsaugoti į valstybės Kultūros vertybių registrą įrašytą vietovę nuo savivaldybės ir privačių asmenų savivalės porą metų kovota teismo salėje. Įsidėmėtina, jog šis viešojo intereso gynimas prasidėjo kaip privati ieškovo – Vykinto Vaitkevičiaus, mokslininko archeologo, byla. Po teismų maratono, įtraukusio ir Paminklų apsaugos departamento pareigūnus, pasiektas abiem pusėms priimtinas susitarimas.

Lietuvos istorijos, archeologijos ir kultūros paminklų paieška, kartografavimas, apsauga, informacijos apie juos sklaida. Nepaprastai didelis V. Vaitkevičiaus indėlis ieškant naujų kultūros paveldo paminklų ir juos dokumentuojant. Kiekvienais metais vis didėjantis jo naujai atrastų, neretai nuo sunaikinimo išgelbėtų paminklų sąrašas ir jį lydintys žodinės tradicijos tekstai ne tik gula į archyvus ir mokslo leidinius, bet ir grąžinami visuomenei populiariais leidiniais. 2008 metais kartu su geologu Valentinu Baltrūnu parengtoje knygoje *Lietuva. 101 įdomiausia vieta* (V., 2010) pristatomos gamtos ir kultūros požiūriu unikali Lietuvos vietos. Kita šios serijos knyga – *Lietuva. 101 legendinė vieta*, skirta folklorinę atmintį turinčioms Lietuvos vietovėms, pasirodė 2011 m. pabaigoje. Šios knygos bendraautorė – Daiva Vaitkevičienė. Pažy-

mėtina ir plati informacijos apie kultūros paminklus sklaida per kartografinę literatūrą. Prieš kelerius metus V. Vaitkevičius (inicijavo „Alma littera“) kartu su pagalbininkais parengė išsamų Lietuvos kelių atlasą – *Lietuva: Kelių atlasas* (V., 2010), kuriame tiksliai sužymėtos senosios lietuvių šventvietės, archeologiniai ir kultūros istorijos paminklai.

Kitas tęstinis darbas ir nuolatinis V. Vaitkevičiaus rūpestis – Lietuvos nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose esančių nekilnojamojo ir nematerialaus kultūros paveldo vertybių paieška, apskaita bei apsauga. Parengtos rekomendacijos, nustatant Žemaitijos nacionalinio parko, Labanoro regioninio parko, Gražutės regioninio parko, Aukštadvario regioninio parko ir daugelio kitų regioninių parkų kultūros paminklų teritorijų ribas. Daug triūso įdėta skaitant paskaitas nacionalinių ir regioninių parkų kultūros darbuotojams nematerialaus kultūros paveldo klausimais, taip pat juos nuolat konsultuojant.

Informacinės sistemos „Aruodai“ kūrimas. 2006-aisiais baigtas ketverius metus trukęs Lituanistikos paveldo informacinės sistemos „Aruodai“ kūrimas (projekto vadovė – D. Vaitkevičienė). V. Vaitkevičius buvo įsitraukęs į metaduomenų struktūros projektavimą, lietuvių archeologijos tezauro kūrimą, taip pat šaltinių įskaitmeninimo koncepcijos rengimą. 2010–2011 m. tęsia darbus šioje srityje kaip Europos Sąjungos 7-osios bendrosios programos CARARE (*Connecting Archaeology and Architecture in Europeana*) Lietuvoje vykdomosios dalies vadovas.

XX a. sakytinės istorijos šaltinių skaitmeninimas, taip pat archeologiniai partizanų žeminės tyrimai. 2009–2010 metais V. Vaitkevičius ėmėsi sakytinės istorijos šaltinių rinkinio ir fotoarchyvo – Romo Kaunie-

čio surinktų pokario rezistencijos dalyvių atsiminimų – perdavimo Tautosakos rankraštynei, jų skaitmeninimo ir pristatymo visuomenei. Prie jo prisidėjo ir būrys savanorių talkininkų.

Šio darbo tąsa – su Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus muziejininku Gediminu Petrausku ir talkininkais 2010 metais vykdyti Prisikėlimo apygardos štabo bunkerio, esančio Daugėliškių miške, Ariogalos seniūnijoje, Raseinių rajone, kasinėjimai. Profesionalūs kasinėjimai, kurių rezultatai pristatyti akademinei ir plačiai visuomenei, vykdyti be finansavimo, vien tik tyrėjų entuziazmo dėka. Daugėliškių bunkerio kasinėjimai atskleidė, kad XX a. lietuvių tautos istorija ir nepriklausomybės kovos turi būti tiriamos kompleksiskai, sujungiant archeologinius, folklorinius ir istorinius metodus, o tokių tyrimų rezultatai gali iš esmės pakoreguoti laisvės kovų sampratą. Šio naujo požiūrio sklaida visuomenei, nuolatos šia tema skaitomos paskaitos yra nepaprastai svarbios lietuvių etninei istorijai.

Mokslo tyrimų viešojo sklaida. Profesorės Marijos Gimbutienės skaitymai. V. Vaitkevičius yra ne kartą viešai pripažinęs, kad vienas iš jo veiklos prioritetų – mokslinių tyrimų patrauklus pristatymas visuomenei. Nuo 2002 metų atstovaudamas Lietuvos archeologijos draugijai, jis inicijuoja ir rengia po porą mėnesių trunkančius viešų paskaitų ciklus, suburiančius gausią ir įvairią klausytojų auditoriją. Paskaitose visuomenė supažindinama su aktualiausiais istorikų ir archeologų tyrimais, kuriama erdvė tarpdalykinėms diskusijoms. Profesorės M. Gimbutienės skaitymai jau aštuonerius metus kasmet vyksta Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

Pastaruosius penkerius metus dr. Vyktas Vaitkevičius stebina ir džiugina itin

intensyvia, įspūdinga akademinė veikla, reikšmingais didelės apimties archeologinių, istorinių, kultūrinio kraštovaizdžio ir kultūrinės atminties lauko tyrimų užmojais, gebėjimu įkvėpti ir sutelkti aplink save gausų savanorių pagalbininkų ir potencialių ateities tyrėjų būrį. Nuolatos dalyvaudamas viešajame akademiname bei kultūriniame gyvenime, sugebėdamas būti matomas ir girdimas, į įvairiausias auditorijas kviečiamu ir laukiamu charizmatišku paskaitininku ir pašnekovu, jis gražiai perėmė ir tęsia šviesaus atminimo profesoriaus Norberto Vėliaus tradicijas.

Nuoširdžiai sveikiname garbingos Jono Basanavičiaus premijos laureatą, žavimės jo idealistinėmis nuostatomis ir pasiaukojamu darbu. Džiaugiamės įvairia jo veikla, gilinančia mūsų kultūrinio paveldo sampratą, turtinančia kultūrinę atmintį, plečiančia lietuvių etninės kultūros reikšmių lauką. Tiek jo įspūdingos publikacijos, tiek paskaitose, pokalbiuose, kartu dirbujantis išsakytos idėjos, tikimės, uždegs ir paskatins į Vykinto pradėtus darbus įsitraukti vis daugiau bendražygių, o jam pačiam nepalšiaus vėręsi naujos atradimų erdvės.

Saulė Matulevičienė

IŠAUGINTA

„TAUTOSAKOS SAVAITĖ“

Nuo 2007 metų Tautosakos archyvo skyriaus iniciatyva pradėta minėti *Tautosakos diena* – spalio 19-oji. Tam akstinas buvo pastebėjimas, jog kaip tik šią dieną yra gimę tautosakos rinkėjai bei tyrinėtojai mėgėjai rašytojas Vincas Krėvė-Mickevičius ir mokytojas Jurgis Dovydaitis, kurių jubiliejus anuomet minėjome. Ta proga buvo sumanyta ir įsteigta „Tautosakos me-

daus“ nominacija tautosakos rinkėjams ir tyrinėtojams, kurie nėra folkloristai, tačiau savanoriška veikla prisideda prie Lietuvių tautosakos rankraštyno gausinimo ir populiarinimo. Pirmasis apdovanojimas suduviui kultūros darbuotojui Jauniui Vyliui buvo įteiktas per J. Dovydaičio 100-ųjų gimimo metinių minėjimą Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, antrasis – pedagogui Rytui Tamašauskui – 2008 metais Institute vykusios Tautosakos konferencijos metu. Trečią apdovanotąjį, gamtos mokslų daktarą Vytautą Skuodį, pristatė Vilniaus mokytojų namuose miesto visuomenei, sykiu pareklamuodami ir Instituto mokslininkų folkloristų darbus bei leidinius. Ketvirtąją *Tautosakos dieną* Archyvo skyriaus darbuotojos viešėjo Lazdijų rajono Leipalingio pagrindinėje mokykloje, kartu su vietos bendruomene sveikindamos mokytoją Oną Bleizgienę ten, kur jos pačios augta, dirbuotasi, rinkta tautosaka ir telkti šiam darbui moksleiviai. Taip buvo išauginta *Tautosakos dienos* tradicija.

Pradėjus planuoti penktąją *Tautosakos dieną* ir „Tautosakos medaus“ nominaciją, kilo ūpas penkerių metų laiko atkarpą paminėti ypatingiau: sumanyta, jog spalio 19-toji galėtų peraugti į *Tautosakos savaitę*. Ji pavadinta „Auginkime tautosakos pažinimo medį“ ir suformuota iš trijų Archyvo skyriaus renginių ir kasmetinės konferencijos.

Tautosakos lobiai archyve ir skaitmeninėse saugyklose – tokiu pavadinimu spalio 17 dieną tautosakos archyvo skaitykloje-konferencijų salėje Andželika Jakubynienė parengė senųjų (LMD) ir įdomesnių vėlesnio laiko (LTR) rankraščių parodą. Ją vaizdžiai papildė Eligijos Garšvienės sumontuotas skaidrių filmas iš archyvo fototekos, supažindinantis su tautosakos

rinkėjų lankytomis Lietuvos vietovėmis, pateikėjais, ekspedicijų akimirkomis, folkloristų darbo kasdienybe. Taip pat lankytojai galėjo pasimokyti, kaip rasti juos dominančią informaciją skaitmeninėse duomenų bazėse, kurios pastaruoju metu labai intensyviai pildomos archyvo darbuotojų ir jų talkininkų.

Per *Tautosakos savaitę* paroda, o ypač tautosakos duomenų paieškės pamokomis domėjosi pavieniai lankytojai: studentai, folkloro ansamblių vadovai bei dalyviai, mokytojai, kultūros darbuotojai. Kaip paaiškėjo išsikalbėjus su kai kuriais lankytojais, kartais žmonės nedrįsta gaišinti kitų darbo laiko be svarbios priežasties, tad toks pasiūlymas jiems buvęs labai mielas. Moksleivių ekskursijų šiomis dienomis nesulaukėme, nes jos rengiamos pagal bendruosius mokyklų planus, derinantis prie mokymo programų, ir daugiausia jų būna pavasarį bei rugsėjo mėnesį. Šiais metais Institute priimtose 48 ekskursijos (moksleivių, studentų, pomėgių klubų), apie trečdalis jų – tikslinės, su užsakytomis teminėmis tautosakos pamokėlėmis.

„Liuberiškos kalbos žodynas“ – kas tai?

2010 metais pradėtas seminarų ciklas „Iš lietuvių tautosakos archyvo“, skirtas susipažinti su kitų specialybių archyvo skaitytojų atradimais, jų specifinėmis įžvalgomis, taip pat yra sulaukęs tautosaka besidominčios visuomenės palankumo. Todėl jis tęsiamas, o vienas iš šiemečio ciklo seminarų buvo įtrauktas į *Tautosakos savaitės* renginių programą.

„Liuberiškos kalbos žodynas ir kitos Joniškio krašto kalbos įdomybės Mato Slančiausko tautosakos užrašuose“ – taip savo paskaitą pavadino dr. Janina Švambarytė-Valužienė (LKI). Pasak kalbininkės, tas M. Slančiausko Lietuvių mokslo draugijai atsiųstas miniatiūrinis rankomis susiūtas

sąsiuvinėlis – „Liuberiszka arba senų ubagų kalba“ (LMD I 905), kuriame užfiksuota 212 elgetų specifinės kalbos žodžių ir 15 sakinių (susišnekėjimų), užrašytų XIX a. pabaigos rašyba, su užrašytojo paaiškinimais, yra unikalūs radinys, sukėlęs didžiulį lingvistų susidomėjimą po Rygos tarptautinėje mokslinėje konferencijoje autorės skaityto pranešimo šia tema.

Anot prelegentės, kultūrinės M. Slančiausko veiklos skatintojai buvo žymūs to meto Lietuvos žmonės – gydytojas visuomenininkas Liudas Vaineikis, raginęs užrašyti liaudies mediciną, daktaras Jonas Basanavičius, publikavęs atsiųstą pasakojamąją tautosaką, kalbininkas Jonas Jablonskis, ne vieną jo surinktos tautosakos sakinių įdėjęs į lietuvių kalbos vadovėlius. Kurio iš jų, o gal dar kieno nors paskatintas M. Slančiauskas 1892 metais kalbino elgetas – Feliksą Jucių iš Luokės ir Antaną Barauskį iš Šiaulių – fiksuodamas, gretindamas ir surašydamas į žodynėlį jų pateiktus žodžius bei posakius? Yra tikra, kad Lietuvių mokslo draugijai buvo siunčiami pageidaujami aptartos tematikos kūriniai. Kalbininkė atkreipė dėmesį, kad šiuokart rinkėjas yra pasirašęs dviem vardais: Matevušas Jonas, nors pastebėta, jog šitaip M. Slančiauskas pasirašinėjo labai retai. Tai irgi turėtų reikšti darbo išskirtinę svarbą. Visur, kur pristatomas šis mūsų archyvo rankraštis, kyla diskusijų bangos, ar tokia specifinė kalba buvo lokali, ar apėmė platesnes erdves kaip tam tikras profesinis žargonas, kokių kalbų mišiniai vartoti žodžių ir posakių daryboje, iš kur elgetos mokėjo tokias ar kitokias kalbas ir pan.

„Ubagų kalbos detalesnė specifika turėtų išryškėti ne tik išsamiau patyrinėjus „Liuberiszka arba senų ubagų kalba“ rankraštį, bet ir jį publikavus, kuomet, tikėtina, bus sudarytos sąlygos jį analizuoti ne tik kalbos istorikams, etnologams, dialektolo-

gams, bet ir kurtinių kalbų specialistams, tiriantiems kalbos sudarymo būdus, kurtinių kalbų funkcionavimą. Rankraščio medžiaga sudarys sąlygas pasidomėti ir istorikams, ne kartą užsiminusiems, kad nėra daug informacijos apie Lietuvos ubagų gyvenimą ir buitį“, – tokioms J. Švambarytės-Valužienės išvadoms pritarė ir seminaro dalyviai. Tad gal vertėtų neilgai trukus ir pradėti rengti jo publikaciją?

Gražina Kadžytė ir Aldona Kačerauskienė
„Tautosakos medaus“ renginio metu
Austės Nakienės nuotrauka, 2011

Penktasis medus iš tautosakos avilio

Trečiadienį, spalio 19 dieną, buvo paskelbta ir pasveikinta penktosios „Tautosakos medaus“ nominacijos laureatė žurnalistė dr. Aldona Kačerauskienė. Tiesą sakant, ši nominacija laukė jau nuo pernai, kai buvo pastebėtas ir įvertintas jos įnašas į Lietuvių tautosakos rankraštyną. Tačiau niekaip negalėjome „pagauti“ aktyviai katalikiškos spaudos baruose besidarbuojančios, kitur besispausdinančios, įvairia visuomenine veikla užimtos mūsų numatytos nominantės. Paieškas teko atidėti kitiems metams, ir, pasirodo, tai yra labai prasminga: 2011-aisiais, Lietuvos laisvės gynimo ir didžiųjų netekčių atminimo metais, apdovanoti rinkėją, kurios didžiausia aistra ir darbo sėkmė buvo Lietuvos partizanų, tremtinių, kitų rezistencijos kovotojų kurtos ir

dainuotos dainos. Po ilgo tylėjimo ar paslapčia vis prisimintos, šios dainos išsiveržė kaip atkastas veržlus šaltinis, iškėlus pirmąsias trispalves, suskambėjo Sąjūdžio mitinguose. Tai, pasak rinkėjos, ir buvo jos šviesiausioji ir turtingiausioji tautosakinio darbo dalis, kuriai atsiduota su džiaugsmu ir beatodairiškai. Nes... lituanistės Aldonos Vasiliauskaitės svajonė darbuotis mūsų Institute anuomet neišsipildė. Mat toji mergaitė atkakliai nestojo į komjaunuolių gretas, neišsižadėjo tikėjimo ir tas nenuolankumas anuometinei santvarkai užkirto jai kelią į humanitarų mokslininkų gretas, privertė keisti specialybę...

Viso šito tada dar nežinojome ir nebuvome pridėję jos mergautine pavarde – Aldonos Vasiliauskaitės, vienos iš Norberto Vėliaus bendrakursių, studentiškę ekspedicijų bendražygės Jiezne, Mosėdyje, Judrėnuose užrašytos tautosakos, taip pat iš tėviškės, Pasvalio krašto, atvežtų rinkinių. Dabar pilną rinkėjos tautosakinio kraičio apyskaitą sudaro 57 rinkiniai – 5700 tautosakos tekstų iš įvairių Lietuvos regionų, Punsko apylinkių. Didžiausią teminę rinkinių dalį sudaro Lietuvos kariuomenės ir partizanų dainos, kurių daugiau nei pusė šimto atrinkta vien tiktai į „Lietuvių liaudies dainyno“ XXI tomą. Jos surinktų dainuojamosios tautosakos kūrinių skelbiama ir kituose Dainyno tomuose.

Šių metų nominantės pasveikinti atėjo trečiosios nominacijos laureatas dr. Vytautas Skuodis, Aldonos Kačerauskienės gerbiamas, tokių pačių vertybinių nuostatų žmogus. Archyvo fonoteką papildė įrašyta laureatės paskaita „Lietuvos vietovės ir žmonės tautosakos rinkėjos keliuose“, kurios santrauką ji pateikė savo pačios rašytame tekste „Tautosaka mano gyvenime“ (skaitykite gretimoje skiltyje).

Grażina Kadžytė

Tautosaka mano gyvenime

Iki aštuoniolikos metų gyvenau tėviškėje, Švilpiškių kaime (Pumpėnų parapija, Pasvalio rajonas). 1957 metais baigiau Pumpėnų vidurinę mokyklą sidabro medaliu ir įgijau teisę be stojamųjų egzaminų studijuoti visose Sovietų Sąjungos aukštosiose mokyklose. Iš visų gerą ateitį garantuojančių specialybių pasirinkau tai, kas buvo arčiausiai širdies, – tapau Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto lietuvių kalbos ir literatūros specialybės studente.

Besibaigiant pirmajam kursui, per pertrauką į mūsų auditoriją įėjo jaunas dėstytojas (dabar – profesorius) Donatas Sauka ir pakvietė vasarą dalyvauti tautosakos ekspedicijoje. Nedvejodama sutikau. Norėjosi plėsti akiratį, artimiau susipažinti su kito Lietuvos regiono žmonėmis.

Išvažiavome į Jiezną (Prienų raj.). Ekspedicijai vadovavo Danutė Kristopaitė, tuometinė Lietuvių literatūros katedros aspirantė (dabar – daktarė, Jono Basanavičiaus premijos laureatė), rašiusi disertaciją apie lietuvių liaudies karines-istorines dainas. Pasiskirstę po du tris žmones, kitą dieną išskubėjome į kaimus. Gėrėjimės laukų žaluma, įspūdingais Verknės skardžiais, žavėjimės maloniais ir nuoširdžiais žmonėmis, kurių palankumą patyrėme jau iš pat pradžių. Šnekūs dzūkai ne tik dainavo ir pasakojo, bet ir atverdavo slapčiausias savo širdies kerteles. Tik apie neseniai pasibaigusias partizaninio karo tragedijas, apie tik tarp savęs dainuojamas rezistencijos dainas niekas tada neužsiminė. Tik ne ant vieno medžio kamieno pastebėtas aukštai prikaltas kryželis daug ką bylojo. Šioje ekspedicijoje suradome vieną produktyviausių tautosakos pateikėjų Oną Tamošiūniene, padainavusią mums apie pusantro šimto dainų.

Baigusi antrąjį kursą, mielai prisidėjau prie Mosėdžio (Skuodo raj.) ekspedicijos,

baigusi trečiąją – Judrėnų (Klaipėdos raj.). Prasidėjus mokslo metams, vykdavo didžiuliai tautosakos vakarai, kuriuose dalyvaudavo garsios tautosakos pateikėjos (man teko globoti Oną Tamošiūnienę ir Anelę Čepukienę per jų viešnages Vilniuje), lietuvių liaudies dainų atlikėja Beatrice Grincevičiūtė, visada būdavo dėstytojas Donatas Sauka, susirinkdavo daug studentų. Ekspedicijose supratusi neįkainojamą tautosakos vertę, paraginta kurso draugo (vėliau – profesoriaus) Norberto Vėliaus, dainas ėmiau užrašinėti savo tėviškės apylinkėse. Mano ausyse tebeskambėjo vaikystėje girdėtos dainos. Neprisimenu nė vienos mūsų kaimo vestuvių pokylio be dainų. Svečiai, išleisdami jaunuosius į bažnyčią, tol dainuodavo, kol pravirkdydavo jaunąją. O kas dėdavosi sugrįžus namo, vadinamųjų svočios pietų metu! Vėl graudindavo ir virkdydavo jaunąją dėl pasikeitusio gyvenimo, apdainuodavo svočią, piršlį, pamerges ir pabrolius. Buvo dainuojama eilinių susibūrimų – talkų, švenčių metu.

Su malonumu ėmiau užrašinėti... Kiekvieną rugsėjį, grįždama studijuoti į Vilnių, atsiveždavau po vieną ar du rinkinius, kuriuos kartu su Norbertu nunešdavome Tautosakos archyvu.

Paskui buvo ilga pertrauka. Ištekėjau, dirbau, auginome tris vaikus...

Ir štai atėjo šviesusis, daug vilčių tautos ateičiai teikiantis Atgimimas. Norbertas pakvietė į Punsko, paskui į Balninkų (Molėtų raj.) ekspedicijas. Žmonės buvo apėmęs neapsakomas dvasios pakilimas. Balninkų apylinkėse jau užrašėme ne vieną rezistencijos dainą – pateikėjai nebebijojo jų dainuoti.

Grįžus iš Balninkų ekspedicijos, kilo begalinis noras individualiai užrašinėti rezistencijos dainas, kurios okupacijos metais buvo tapusios bene vienintele priemone priešintis tautos naikinimui, žūtbut

išlaikyti tautinę sąmonę. Tuomet dirbau Pedagogikos institute, kuriam vadovavo dr. Žibartas Jackūnas. Pritaikiusi planinio darbo užduotis, pasiskolinusi iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto magnetoną, pasileidau per Lietuvą. Varėna, Prienai, Molėtai, Pakruojis, Biržai, Druskininkai, Pasvalys... Dainavo pavieniai žmonės, grupės, ką tik susikūrę tremtinių ansambliai, kurie man paliko neišdildomą įspūdį. Dainose atsispindėjo, regis, žmogaus jėgas pranokstanti okupuotos tautos kančia, noras priešintis, laisvo gyvenimo viltis.

Kur sudegė sodyba –
Nauja graži žvilgės.
Kur žuvo partizanai –
Bijūnai ten žydės.

Ir vėl klestės Tėvynė,
Graži, laisva, jauna,
O brolių partizanų
Minės gaudi daina.

Tai Kupiškyje užrašytos dainos fragmentas, tiksliai išpranašavęs ateitį po pusės šimto metų trukusios okupacijos.

...Po dvidešimties metų atminties akimis regiu pirmąją rezistencijos dainų pateikėją dzūkę Mariją Jezenčikienę, mokytoją tremtinę Emiliją Kuzavinienę, medicinos seserį, politinę kalinę Janiną Nakvosienę, Skausmo kalnelio Veiveriuose įkūrėją ir puoselėtoją tremtinę Dalią Raslavičienę ir daugelį kitų. Esu dėkinga Dievui, jas visas sutikusi. Iš jų mokausi herojiškai pakelti praradimus, skirti gėrį nuo blogio, likti ištikimais toms gyvenimo vertybėms, kurias taip puoselėjo mūsų protėviai. Sąžiningas ir nelengvas darbas, kasdieninė malda, ištikimybė Tėvynės idealams telydi mus visus.

Aldona Vasiliauskaitė-Kačerauskienė
„Tautosakos medus 2011“ nominantė

JONO BALIO
AMERIKOS LIETUVIŲ
ĮRAŠŲ KOLEKCIJA
JAU PAS MUS

2011 m. kovo 30 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvyko Tautosakos archyvo skyriaus surengtas seminaras „Lietuvių tautosakos rankraštyno naujienos“. Buvo pristatyta Jono Balio Amerikos lietuvių garso įrašų kolekcija, saugoma JAV Kongreso bibliotekoje. Jos kopijos buvo perduotos Lietuvių tautosakos rankraštynei.

2008 m. vasario mėnesį Vilniuje apsilankė žymaus JAV etnomuzikologo Alano Lomaxo duktė, etnologė dr. Anna Lomax Wood ir Kongreso bibliotekos Amerikos gyvojo folkloro centro archyvo darbuotojas dr. Toddas Dunhamas Harvey. Jie domėjosi Instituto tautosakos archyvu, jame saugoma medžiaga, saugyklų įranga. Tautosakos archyvo skyriaus vadovė dr. Rūta Žarskienė svečius trumpai supažindino su Lietuvių tautosakos rankraštyno istorija, su skaitmeninimo eiga, pademonstravo kuriamas duomenų bazes. Svečiai savo ruožtu papasakojo apie jų archyve saugomas kolekcijas, tarp kurių nemažai yra ir iš Lietuvos emigrantų užrašytos medžiagos. Su Amerikos gyvojo folkloro centru bendradarbiavo pokaryje JAV apsigyvenęs buvęs Lietuvių tautosakos archyvo vedėjas dr. J. Balys, vėliau Centrui savo surinktą medžiagą saugoti atidavė ir išeivijos lietuvaitė Elena Bradūnaitė-Aglinskienė. Išvykdami svečiai pažadėjo nukopijuoti lietuvių folkloristams ypač svarbią J. Balio 1949–1959 m. užrašytą Amerikos lietuvių garso įrašų kolekciją *Jonas Balys Lithuanian American recordings (AFS 19161–19178)*. T. D. Harvey'ui įvykdyti savo pažadą entuziastingai padėjo tuo metu archyve kelis mėnesius savo noru talkinusi nuolatinė LLTI tautosakos eks-

pedicijų dalyvė Vaiva Aglinskaitė. Nukopijuota medžiaga buvo atsiųsta dalimis. Paskutinė, trečioji, siunta gauta 2010 m. pradžioje.

LLTI tautosakos archyvo fondus pasiekė didžioji dalis šios J. Balio kolekcijos – 21 garso įrašų kompaktinė plokštelė (iš viso 1202 tautosakos vienetai), šeši „Iš kelionių dienoraščio“ pluoštai, garso įrašų sąrašas pagal rites, taip pat abėcėlinis jų sąrašas, originaliųjų ričių dėžučių fotografijos.

Kiek yra žinoma, J. Balio Amerikos lietuvių tautosakos rinkinį sudarė 73 garso įrašų „rutuliai“, arba „kaspiniai“ (šitaip jis vadino magnetines juostas). Gautose kopijose perrašytos 1–70 ritės (AFS 19161–19178), tarp kurių nėra dviejų (43 ir 44). Peržiūrėjus aprašus paaiškėjo, kad gautieji įrašai J. Balio daryti 1949–1951 m., taigi akivaizdu, kad trūksta paskutinių metų (1952–1959) medžiagos, t. y. 71–73 ričių.

Kartu su garso įrašais atkeliavę „Kelionių dienoraščio“ pluoštai iš pirmojo žvilgsnio pasirodė tarsi išsamus garso įrašų aprašas, tik papildytas pateikėjų biografinėmis. Dainų tekstai netranskribuoti, nurodyta tik pirma eilutė ir tos dainos vieta ritėje. Pradėjus lyginti rankraščių kopijas su garso įrašais pastebėta, kad „Kelionių dienoraštyje“ J. Balio buvo fiksuojama dar ir tai, kas nepateko į garso įrašus, jo vadinamus „kaspinus“: mįslės, patarlės bei priežodžiai, vaizdingesni pateikėjų pasakymai, kai kurie pasakojimai, taip pat tie dainų posmai, kurie taupant ritę ar dėl kokių kitų priežasčių nebuvo įdainuoti. Tokiu atveju jo tiesiog nurodoma: „1–5 kaspine“, t. y. pirmi penki dainos posmeliai įrašyti ritėje, o kiti yra užrašyti dienoraštyje. Tokių tekstų rasta nemažai.

Didžiausią šios J. Balio kolekcijos dalį sudaro lietuvių liaudies dainos. Kiti užfiksuoti žanrai – pasakos, sakmės, patarlės, mįslės, anekdotai, šokiai bei žaidimai,

papročių aprašai, prietarai, instrumentinė muzika, garsų pamėgdžiojimai.

Trumpai apie šios kolekcijos atsiradimą.

1948 metų rudenį J. Balys emigravo į JAV ir pradėjo dirbti Indianos universitete. Kartu prasideda ir naujas tautosakos bei etnografinės medžiagos rinkimo etapas. Ypač reikšmingos buvo pirmųjų dvejų metų vasaros. Tada J. Balys aplankė beveik visas didesnes lietuvių kolonijas, kiekvieną savo kelionės dieną aprašydamas dienoraštyje. Jis lankėsi daugiau nei dešimtyje valstijų: Iliojaus, Viskonsino, Indianos, Mičigano, Ohajo, Pensilvanijos, Niujorko, Konektikuto, Masačusetso, Merilando, Naujojo Džersio. Taip planingai, kaip tomis vasaromis, tautosakos J. Balys daugiau neberinko.

Apie ekspedicijas mokslininkas rašė lietuviškoje, taip pat angliškoje spaudoje, beveik šimtą surinktos medžiagos pavyzdžių paskelbė straipsniuose, išspausdintuose Amerikos lietuvių laikraščiuose *Vienybė* („Dainų retenybės“, 1949), *Dirva* („Lietuvių emigrantų dainos“, 1950), *Aidai* („Retos dainos – gražuolės“, 1952; „Dainų kraitis iš tėvynės“, 1955), *Muzikos žinios* („Darbo dainos ir apeiginės giesmės“, 1952; „Atrinktinės lietuvių liaudies dainos“, 1954).

Kiek vėliau pradėjo rūpintis, ką su visa šia medžiaga būtų galima padaryti. Sukauptos tautosakinės medžiagos pagrindu parengiamos kelios knygos. Užrašytoms sakmėms skiriami net trys leidiniai: *Dvasios ir žmonės. Liaudies sakmės* (1951), *Lietuvių mitologiškos sakmės* (1956), *Užburti lobiai: Lietuvių liaudies sakmės* (1958). Dainos publikuojamos dviem knygomis: *Lietuvių dainos Amerikoje: Pasakojamosios dainos ir baladės* (serijos *Lietuvių tautosakos lobynas* penktas tomas, 1958) ir *Lietuvių dainos Amerikoje: Lyrinės meilės,*

papročių, darbo, švenčių ir pramogų dainos (tos pačios serijos šeštas tomas, 1977). Pirmojoje knygoje įdėti 472 dainų tekstai ir 222 melodijos, antrojoje – 702 tekstai, kurių dauguma užrašyti paties J. Balio, dalis paimta iš Juozo Būgos, jo mokinio ir bendradarbio, rinkinių (257 dainos), 30 – iš Uršulės Žemaitienės rinkinio. 1989 m. atskiru leidiniu *Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje* pasirodė dviejų moterų iš Suvalkijos – Uršulės Žemaitienės iš Šukių kaimo, Lankeliškių parapijos ir Magdalenos Takažauskienės iš Versnupių kaimo, Alvito parapijos – pateikta tautosaka.

Gauta J. Balio kolekcija suteikia puikią progą susipažinti su XX a. viduryje tarp lietuvių išeivių gyvavusia liaudies dainų įvairove, iš gimto krašto atsineštomis ir atmintyje išsaugotomis sakmėmis, pasakomis, prisimenamomis mįslėmis, žaidimais.

Edmunda Rusteikienė

PRIGIMTINĖS KULTŪROS PARADIGMA

2011 m. liepos 1–4 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas Rumšiškėse surengė kultūros antropologijos seminarą „Prigimtinės kultūros paradigma: lietuviškos formos“, kuris subūrė etninio paveldo tyrinėtojus ir akademinį jaunimą. Šis renginys ženklina lietuvių prigimtinės kultūros tyrimų iniciatyvą, gimstančią ir stiprėjančią akademinėje terpėje ir siekiančią naujai įvertinti lietuvių kultūros paveldą bei tirti esminius lietuvių paveldėtosios kultūros dėmenis.

Prigimtinės kultūros sąvoka šiandien yra kertinė, siekiant suvokti lietuvių kultūros savitumą pasaulio kultūrų univertume. Lietuvoje ši sąvoka yra nauja ir nevienareikšmė. Terminu genezė susijusi su

Seminaro dalyviai Rumšiškėse. Vykinto Vaitkevičiaus nuotrauka, 2011

archajiškomis etninėmis kultūromis, iki šių dienų išlaikiusiomis religinį, socialinį, kultūrinį savitumą (pvz., tradicinį gyvenimo būdą praktikuojančios afrikiečių etninės grupės, Pietų ir Šiaurės Amerikos indėnų kultūros, baskai ir samiai Europoje ir kt.). Pasaulio prigimtinės kultūros nyko ir tebenyksta dėl kolonizacijos, christianizacijos, emigracijos, modernizacijos ir kitų reiškinių. Daugialypės kultūrinės įtakos ir globalizacijos procesas keičia bei transformuoja iki šiandien išlikusias prigimtinės kultūras.

Tačiau *prigimtinės kultūros* terminas vartojamas kalbant ne tik apie izoliuotuose regionuose ar etniniuose rezervatuose egzistuojančias kultūras. Prigimtinė kultūra gyvuoja kaip nematerialus kultūros paveldas, tai yra tradiciniai gyvensenos, elgsenos ir mąstysenos būdai, kurie, nors ir nepaprastai smarkiai veikiami globalinių reiškinių, išsaugo prigimtinės kultūros ypatumus. Seminaras „Prigimtinės kultūros paradigma“ nagrinėjo lietuvių prigimtinės kultūros formas, implicitiškai ir eksplicitiškai gyvuojančias praeities ir

dabarties kultūroje: lietuvių prigimtinės religijos bruožus, kalbinės raiškos ir kalbinio mąstymo ypatumus, archajiškosios muzikos klotus ir kt.

„Prigimtinės kultūros paradigma“ subūrė mokslininkus, lietuvių etninės kultūros tyrėjus ir studentus iš įvairių akademinių bendruomenių – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto, Vilniaus Gedimino technikos universiteto, Mykolo Riomerio universiteto, Lietuvos dailės akademijos, Lietuvos liaudies buities muziejaus ir kt. Seminaras vyko kaip vasaros stovykla, kurios metu mokslininkai pristatė savo naujausius tyrimus, o studentai galėjo tiesiogiai susipažinti su naujausiais moksliniais atradimais ir bendrauti su žymiais etninio paveldo tyrėjais. Renginyje buvo organizuojamas taip, kad visi pranešėjai turėtų pakankamai laiko pristatyti savo idėjas, o po pranešimų vykusios diskusijos buvo ne tik išsamios, bet ir nepaprastai entuziastingos.

Pirmoji seminaro diena buvo skirta akistatai su gyvaisiais lietuvių paveldo

reiškinius ir lietuvių kalbinio suvokimo analizei. Seminarą pradėjo Vykinto Vaitkevičiaus pranešimas „Gamta ir kultūra: šventosios Viešųjų pušys“, sukėlęs daug minčių apie sakralinio santykio tarp žmogaus ir medžio daugialypiškumą. Pranešimas taip pat atskleidė, kad paveldėtoji kultūra yra lokalinė, išlaikoma ir tęsiama žmonių, kilusių ar būnančių ten, kur kultūrinis kodas sąmoningai ar nesąmoningai yra perduodamas iš kartos į kartą.

Vietos reikšmės suvokimas buvo ne mažiau svarbus Giedrės Šmitienės ir Viktorijos Daujotytės vedamoje diskusijoje „Liaudies kalbos dinamika“. Kertiniu diskusijos šaltiniu tapo Gervėčių saloje gyvenančios Marijos Mažeikienės pasakojimas apie Petrikų kaimo vietas, atskleidžiantis vietos žmogaus sąmonėje glūdintį jį supančios aplinkos suvokimą. Greta kalbinės sąmonės, diskusija taip pat išjudino santykio tarp užrašinėtojo ir kalbinamo žmogaus klausimą: nematerialaus kultūros paveldo fiksavimo procese abu pašnekovai, dalyvaujantys pokalbyje (ir klausinėtojas, ir klausinėjamas) yra lygiaverčiai pokalbininkai, besidalijantys savo patirtimi ir suvokimo būdais. (Ši diskusija tautosakos tyrinėtojams pasiūlė iki šiol tokioje terpėje nevertotą terminą *pokalbininkas* vietoj *tautosakos pateikėjas*.)

Antroji seminaro diena buvo skirta prigimtinių religijų sąvokai ir kultūros paveldui. Viešnia iš JAV religijotyrininkė Eglutė Trinkauskaitė perskaitė „Prigimtinių religijų įvadą“, pabrėždama keturis svarbiausius prigimtinių religijų dėmenis: 1) prigimtinė religija suprantama ne kaip hierarchiniai ryšiai, bet kaip tarpusavio mainų (dalijimosi, keitimosi) santykis; 2) formuojant religinį santykį orientuojamasi į žemę ir į kraštovaizdį; 3) religingumas suprantamas kaip visuminis santykis, o ne kaip izoliuota religijos sritis; 4) religija yra ne proginis

dalykas, o kasdienio gyvenimo patirtis. Atsižvelgiant į prigimtinių religijų ypatumus, jos tyrinėjamos pirmiausia atsižvelgiant į šiuos aspektus: vieta, šeima, kilmė, protėviai, maistas, kūnas.

E. Trinkauskaitės pranešimą plėtojo diskusija Philipo P. Arnoldo knygos „Prigimtinių religijų“ (*Indigenous Religions: An Introduction*, New York, 2007) tema. Prie prigimtinių religijų temos dar buvo sugrįžta ir kitą dieną, kai E. Trinkauskaitė pristatė pranešimą „Šventybių spiečiai: prigimtine kultūra Lietuvos kontekste“, kuriame lietuvių tradicinę gyvenseną ir jauseną nagrinėjo per prigimtinių religijų kategorijas ir šiuolaikinėje lietuvių kultūroje atskleidė senosios prigimtinių religijų tąsą.

Antrąją seminaro dieną taip pat buvo gvildinama ir kultūros paveldo problematika, diskutuojama dėl kultūros materialios raiškos ir nematerialios vertės klausimo. Darius Ramančionis pristatė „Paveldo draugų“ visuomeninę iniciatyvą – savanorišką veiklą, skirtą kultūros paminklų identifikavimui ir apsaugai. Diskusijos metu buvo siekiama suvokti šios veiklos socialinę bei kultūrinę vertę, socialinės iniciatyvos motyvą ir santykį su akademiniiais tyrimais ir paveldosauga. Paveldo tema buvo tęsiama ir ekskursijoje po Lietuvos liaudies buities muziejaus ekspoziciją; ekskursiją vedė etninės architektūros tyrinėtojos Rasa Bertašiūtė ir Aistė Andriušytė. Siekiant atskleisti religijos ir architektūros sąryšį, ekskursijai buvo pasirinkta tema „Namų ugnis architektūriniu ir sakraliniu požiūriu“. Seminaro dalyviai galėjo pamatyti židinio, kaip pagrindinio buitinio ir religinio komponento, raidą lietuvių etninėje architektūroje, pabūti prie atviro tipo židinio žemaitiškame *nume*, pamatyti židinių bei krosnių įvairovę ir išdėstymą skirtingų etnografinių regionų sodybose.

Trečioji seminaro diena buvo skirta pasaulėvokai ir pasaulėjautai. G. Šmitienė pranešime „Pasaulio percepcijos būdai: antropologinis žvilgsnis į etnologinę medžiagą“ pateikė įvadą į fenomenologinius etnologijos tyrimus ir praskleidė tautosakos pateikėjo jutiminės patirties šydą. Pasirinktas lietuviškas pavyzdys – Onos Lukšienės iš Antanų kaimo pasaulis – bylojo apie ypatingą tradicinio žmogaus ryšį su augalais ir kitais pasaulio objektais, kurie jo suvokime yra tokie pat gyvi ir veikiantys, kaip ir žmonės. Pranešimas atvėrė fenomenologinio pobūdžio antropologinių tyrimų Lietuvoje perspektyvą, tiriant tradicinio žmogaus pasaulį.

Seminare buvo pateikti net du pranešimai apie užkalbėjimų tradiciją Lietuvoje, kuri iki šiol beveik netirta socialiniu ir religiniu požiūriu. Daivos Vaitkevičienės pranešime „Užkalbėjimų sakymas: žodis ir dvasia“ kalbėta apie užkalbėjimų sakymo būdą, besiremiantį kvėpavimo ir kvapo (*dvasės*) sulaikymo technika, kuri leidžia užkalbančiajam sukurti ypatingą komunikacijos su dvasinėmis galiomis ir ligomis būdą. Virginija Pupeikytė pranešime „Užkalbėjimų praktika vienos šeimos tradicijoje“ tęsė užkalbėjimų temą etnomedicininio ir socialinio aspektu, pristatydama Valerijos Šaltienės iš Zarasų užkalbėjimų praktiką, tradicijos perdavimą ir socialinę aplinką.

Ketvirtoji seminaro diena buvo skirta etninei muzikai. Aušra Žičkienė seminaro dalyvius pradžiugino pateikdama etninės muzikos tyrimus ir laiko, ir erdvės dimensijose; pranešimas „Prigimtinės kultūros garsai: muzikos sluoksnių istorijos atodangos“ atskleidė etninės muzikos chronologines atodangas, o kitas pranešimas, pavadintas „Kas giedojo apeigines gies-

mes, arba Vieno regiono senosios muzikos pėdsakais“, leido iškelti į dienos šviesą platesnių regioninių tyrimų – rytų Lietuvos ir šiaurės vakarų Baltarusijos apeiginių dainų melodikos – rezultatus.

Etnomuzikologinę problematiką savietai praplėtė etnologės Eglės Aleknaitės tema „Archajiškosios muzikos interpretacijos lietuvių etninės muzikos gaivinimo judėjimuose: tapatumai ir paveldo politika“. Remdamasi naujausiais lauko tyrimais, pranešėja bandė iškelti klausimą, kokios vertybės, argumentai ir tapatumai grindžia archajiškos lietuvių muzikos gaivinimą ir kokia lietuvių etninės kultūros vizija išryškėja šiose archajinės muzikos interpretacijose.

Nedovanotina būtų nepaminėti, kad seminaras vyko etninio paveldo bičiuliams mieloje ir įkvepiančioje aplinkoje, Lietuvos liaudies buities muziejuje, o rengiant seminarą, tarp Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto ir Rumšiškių muziejaus dvaro akademijos buvo pasirašyta bendradarbiavimo sutartis.

Ne mažiau gaila būtų nutylėti, kad seminaro dalyvių vakarai irgi buvo puikūs – Gedimino Žilio koncertas kanklėmis „Baltiškų mitų beiėskant“ pirmąją seminaro dieną; filmų prigimtinių kultūrų išsaugojimo ir tyrimų temomis peržiūra antrąją dieną; Jūratės Šlekonytės ir Viltutės Žvirzdinaitės surengtas pasakų vakaras trečiąją vakarą. Seminaras baigėsi viltingomis mintimis tęsti pradėtą darbą, skatinantį lietuvių etninės kultūros tyrimus ir leidžiantį plėtoti paveldėtąją tradiciją. Seminaras Rumšiškėse buvo panašus į daugelį kartų tomis dienomis paminėtą *bičių spiečių* – metaforą, ženklinančią aistringą siekį susitelkti tam, kad būtų galima atlikti bendrą žygį.

Daiva Vaitkevičienė

DALYVAVIMAS KAIP ETNOMUZIKOLOGIJOS OBJEKTAS

ESEM'as (*European Seminar in Ethnomusicology*) – geriausia proga susitikti Europos etnomuzikologams – po metų pertraukos (t. y. Milton Keynes, 2009 m.; Budapeštas, 2010 m.) ši rudenį, rugsėjo 15–19 d., sugrįžo į Didžiąją Britaniją. Škotijos rytinė pakrantė, Aberdynas, žvarbus jūrinis klimatas, kai nesupranti, iš kurios pusės lyja ir pučia. Kodėl ši kartą pasirinktas Aberdynas? Atsako pagrindinis 27-ojo Europos etnomuzikologų seminaro rengėjas, Aberdyno universiteto Elfinstouno instituto direktorius, ilgametis ir entuziastingas ESEM'o konferencijų-seminarų dalyvis profesorius Ianas Russellas: „2011-ųjų ESEM'e susikaupia prie dalyvavimo temos [konferencijos paantraštė – *Taking Part*]. Škotija, ypač jos šiaurryčiai, pasižymi tvirta „dalyvavimo“ tradicija – smuikuojant, dainuojant, šokant, grojant pučiamaisiais instrumentais ir armonika, taip pat mažaisiais instrumentais, pavyzdžiui, lūpine armonikėle ar dambreliu.“¹ Ianas pažymi ryškų pasirinktojo aspekto tarpdalykiškumą. „Temos apie dalyvavimą pasirinkimas veda link atlikimo tyrimo daugelių požiūrių – etnologiniu, sociologiniu, psichologiniu, kosmologiniu, taip pat ir muzikiniu – ir link bendrijų, šeimų bei individų traktavimo kaip muzikos kūrėjų. Jeigu norime analizuoti, kas atliekant iš tikrųjų vyksta muzikologiniu požiūriu, turime ištirti, kas ir patiems dalyviams vyksta emociniu, psichologiniu bei estetiniu požiūriu, kad priartėtų prie svarbiausio – kaip konstruojama prasmė“ (ten pat).

1 *The 27th European Seminar in Ethnomusicology: Taking Part, 15–19 September 2011*, Elphinstone Institute, University of Aberdeen.

Perskaityti 36 pranešimai, du jungtiniai pranešimai ir kviestinis pranešimas, kuris, kaip įprasta, skiriamas ESEM'o įkūrėjo Johno Blackingo atminimui. Šįkart tokia garbė teko žymiam etnomuzikologui Anthony Seegeriui iš Kalifornijos universiteto (*UCLA; University of California, Los Angeles*). Pranešėjas gvildeno dainų sekos reikšmingumo problemas, žinomo ir naujo repertuaro jungimo svarbą bendrose muzikinėse erdvėse, pasiremdamas ir savo dėdės, žinomo dainininko Pete'o Seegerio patirtimi.

Beje, JAV atstovauta gana gausiai. Tradiciškai į ESEM'ą, be europiečių etnomuzikologų, atvažiuoja ir kolegų iš viso plataus pasaulio. Šiemet taip pat atvyko mokslininkų ne tik iš Airijos, Albanijos, Austrijos, Didžiosios Britanijos, Graikijos, Lietuvos, Norvegijos, Švedijos, Šveicarijos, Turkijos, Vokietijos, bet ir iš Australijos, Japonijos, JAV, Kanados, Korėjos. Tiesa, trečdalis pranešėjų buvo „vietiniai“ – iš Jungtinės Karalystės.

Panašių temų pranešimai sugrupuoti į nedideles sesijas. Sesijoje „Sąveikos ir inovacijos“ Griselda Sanderson pranešime „Dialogo kūrimas per improvizaciją tarpkultūriniame bendradarbiavime“ nagrinėjo subtilius įvairiatautės grupės (muzikantai iš Ganos, Gambijos ir ji pati – iš Škotijos) muzikavimo niuansus: kaip sąveikauja tarpkultūrinė improvizacija ir būtinybė išsaugoti atpažįstamus atskirų tradicijų elementus. Ardianas Ahmedaja („Vienodumas, išskirtinumas, elitarizmas: epinių dainų atlikėjai šiandienos Kosove“) akcentavo šių trijų statusų raiškos (vienodumo, išskirtinumo, elitarizmo) permutacijas.

Sesiją „Bendruomenės pagerbimas“ sudarė trys pranešimai. I. Russellas („Giesmių sąsajos: Houpo slėnio paveldas“) teigė, kad kalėdinio giedojimo Houpo slėnyje (Derbišyras), nors ir labai pakitusio muzikiniu,

repertuaro ir kitais požiūriais, išlikimui didžiausios reikšmės turėjo bendruomeninės veiklos aspektas. Bridget O'Connell („Laiko turėjimas': bendruomenė ir muzikavimas Niufaundlende“) supažindino su kultūros vyksmais Niufaundlendo (Kanados rytinė pakrantė) žvejų bendruomenėse, aptarė „muzikanto vaidmenį bendruomenėje, taip pat kaip tas vaidmuo kito laikui bėgant“², muzikavimą kaip bendruomeninę laisvalaikio praleidimo formą. Kirkas Kingas („Kaimo išsaugojimas': socialiniai kriterijai prieš estetinius, tinkamai dalyvaujant japonų šventėje“) dalijosi asmenine dalyvavimo japonų lokalinėse šventėse patirtimi, atkreipė dėmesį į „vietinio“ ir „pašaliečio“ (angl. *insider* ir *outsider*) idiomatikos kolizijas.

Trijų mokslininkų pranešimai sudėti į sesiją „Lytis ir dalyvavimas“. Kati Szego („Ukulelė kaip dalyvavimo technologija“) pateikė pavyzdį, kaip tinkamo muzikos instrumento parinkimas gali turėti neįkainojamos reikšmės edukacijos efektyvumui. Ji papasakojo apie eksperimentą Kanados mokyklose praeito šimtmečio aštuntajame devintajame dešimtmečiais naudoti ukulelę, kuri „kaip dalyvavimo technologija teikė „visapusio muzikalumo“ vilčių socialiai nuskriaustiems vaikams, kurių tėvus gąsdino klasikinės styginių programos, kurių tėvai nepajėgė įpirkti smuikų ar violončelių“. Beje, šis atvejis, matyt, laikytinas tam tikra analogija mūsų tradicinių kanklių naudojimui. Sandra Kerr ir Helen Lawlor pranešimuose „*Werca's Folk*: Norumberlando moterų choras, atvejo tyrimas“ ir „Arfininkės: airių arfos tradicijos naujovės ir gaivinimas“ nagrinėjo moterų muzikavimo savitumus, aplinkos ir bendravimo grupės veiksnius.

.....

2 Visos citatos – iš pirmojoje išnašoje minimo konferencijos tezių rinkinio.

Sesijoje „Paribių muzika“ buvo perskaityti du pranešimai: Maliko Sharifo „Dalyvavimo austrų alternatyviajame pučiamųjų orkestre politika“ ir Pamelos Cotter „Užsieniečiai sesijoje: „autentiškumo“ airių muzikavimo sesijoje „Costello“ tyrimas“. Pirmajame vieno mėgėjiško Graco (Austrija) pučiamųjų orkestro pavyzdžiu aptarti bendravimo tokio tipo grupėje dėsningumai, įtamos, atsirandančios tarp ansamblio „ideologinių prierašų prie esminių demokratijos principų“ ir natūralaus hierarchijos poreikio, lemiančio grupės veiklos sklandumą ir efektyvumą. Pamela svarstė atlikimo autentiškumo problemas Limeriko (Airija) studentų (daugiausia kitataučių – ne airių) muzikavimo sesijoje. Jos išvada: svarbiau negu „autentiškumas“ yra 'saugi vieta', kurią „Costello“ [klubas] sukūrė įvairios kilmės muzikantams jų sampratai apie tradicinę airių muziką tirti“.

Pirmasis pranešimas kitą rytą sesijoje „Vaidmenys, statusas ir hierarchijos“ – „Kelio per girias ieškojimas“. Jį perskaitė Sarah Morgan – choro vadovė, chorinės veiklos entuziastė (tuo teko įsitikinti ir anksčiau, viename namų muzikavimo vakarėlyje Anglijoje). Sarah supažindino su Hempšyro mėgėjų chorų veikla, „įtampomis, kylančiomis tarp 'dainavimo malonumui' ir 'dainavimo atlikimui'“. Liv Lande („Hierarchijos raiška japonų *koto* muzikoje: tęstinumas ir kaita“) parodė, kad atlikėjų socialinė hierarchija nagrinėjamoju atveju įtvirtinama keliais būdais: „laiko tvarka, pasireiškiančia atlikėjų pasirodymo seka koncerto programoje, erdvės tvarka, pasireiškiančia atlikėjų išsidėstymu scenoje, ir atlikimo tipais, kuriems būdingi mažos ar didelės sudėties ansambliai.“ Colinas Quigley'is („Etninės ribos Transilvanijos muzikoje ir šokyje: vienodumai ir išskirtinumai“) apžvelgė ir pailiustravo

vienodumų ir išskirtinumų etninius (hierarchinius) aspektus ir jų kaitą.

Lygiagrečiai vyko ir sesija „Vietos ir erdvės formavimas“. Gill French pranešime „Pučiamųjų orkestrai Škotų Paribio³ festivalyje ‘Common Ridings’“ pažymėjo ypatingą pučiamųjų orkestrų vaidmenį šiame regione: jie yra išskirtiniai, „geriausiai matomi“ bendruomenėje; tokia muzikavimo tradicija laikoma prestižiniu „tarnavimu bendruomenei“. Suk-Jun Kimas, Pete’as Stollery’is ir Rossas Whyte’as jungtiniame pranešime „Trys dermės su vieta per akuzmatinį klausymą ir komponavimą tipai“ nagrinėjo muzikinės erdvės suvokimo ir skambesio santykį akuzmatinio klausymo atveju. Britta Sweers („Kompaktinė plokštelė kaip dalyvavimo žymuo: Rostoko „Kultūrų polifonijos projekto“ pavyzdžių studijos“) pažymėjo, kad „kompaktinė plokštelė, kaip plataus ir sudėtingo atlikimo ir dalyvavimo proceso žymuo, kviečia labiau integruoti žiniasklaidos objektus į etnografinius tyrimus“.

Sesiją „Dalyvavimo ir tapatumo problemos“ Fay Hield pradėjo pranešimu „Įsijungimas į anglų pasidainavimus“, kuriame svarstė, kaip soniniai idealai ir kiti aspektai gali prisidėti sėkmingai įsitraukiant į bendro dainavimo veiklas. „Šis laipsniškos akultūracijos procesas suteikia dalyviams gilią, tačiau dažnai nepakankamai vertinamą sampratą apie jų muzikinės kalbos priemonės.“ Rytis Ambrazevičius pranešime „Dainavimas kartu / dainavimas dėl dalyvavimo“ (angl. žodžių žaismas *Singing together / to-get-there*) aptarė aksiologinius, motyvacijos, vedančiųjų ansamblių ir publikos santykio dėsningumus festivalio „Skamba skamba kankliai“ pasidainavimo vakaruose, jų pokyčius per dvidešimt metų. Joanna Pecore („Kol grojame kartu,

muzikinės dvasios aplanko kiekvieną: *mohori* muzikos atlikimas Vašingtono apygardoje“) pasakojo apie *mohori* (khmerų dainų) išsaugojimo, rekonstravimo ir sklaidos judėjimą.

Šeštadieninėje sesijoje „Patirtis ir suvokimas“ perskaityti trys pranešimai. Patricia Ballantyne („Ar dalyvavimas turi įtakos atlikimui?“) atsakė į klausimą (aišku, teigiamai), ar „muzikantas, aktyviai dalyvaujantis šokyje, arba šokėjas, grojantis šokiams, mano, kad dėl tokio dvigubo vaidmens patobulėja jo atlikimas“. Irena Višnevskaja („Rugiapjūtės daina. Suvokimas ir potyriai“) atliko rugiapjūtės dainos (Marės Kuodžiūtės-Navickienės padainuota „Vaikščiojo tėvulis pabarėmis“) mokymosi eksperimentą, kurio metu ištyrė, kaip palengva, pereinant nuo naudojamų transkripcijų prie garso įrašų, kinta šiuolaikinių dainininkų (LMTA studentų) samprata apie liaudies dainą ir dainavimo stilistiką. Pažymėtina, jog galutiniai akademiniai ir ypač džiazio vokalistų rezultatai buvo geresni negu etnomuzikologų. Mairi McFadyen („Kartu dainoje: įkūnytas dainos potyris kaip vienaskaitinė daugiskaita“), remdamasi daugiausia savo, kaip liaudies dainininkės, patirtimi, mėgino atskleisti, kaip kontaktas tarp klausytojo ir atlikėjo, grįžtamasis ryšys veikia atlikimo kokybę, paaiškinti, kodėl „neapibrėžtas, efemeriškas, tačiau vis dėlto intuityviai realus dainos potyris“ yra paradoksaliai ir subjektyvus, ir išgyventas kartu.

Didelėje jungtinėje švedų etnomuzikologų sesijoje „Muzikavimo sąlygos – tarp kultūros politikos, ekonomikos ir estetikos: formaliosios ir neformaliosios arenos“, vadovaujamoje ESEM'o prezidento Dano Lundbergo ir dalyvaujant Alfui Arvidssoniui, Susanne Holst, Marikai Nordström ir Ingrid Åkesson, aptarti platūs, formalūs ir neformalūs muzikinio gyvenimo konteks-

3 Ginčijamas Škotijos ir Anglijos paribio regionas.

tai šiuolaikinėje Švedijoje: kompozitorių ir muzikantų individualumas, identitetas ir jų raiška didesniuose projektuose, muzikos festivalių muzikiniai, socialiniai, organizaciniai, geografiniai lygmenys, jų problemos, grantų sistemos problemos ir t. t.

Pirmojoje sekmadienio sesijoje „Savasties ryšiai ir konstravimas“ Daithís Kearney'is („Airių tradicinės muzikos regionai, regioniškas ir regionavimas: *Comhaltas Ceoltóirí Éireann*⁴ vaidmuo“) išryškino, regis, ir mums žinomą problemą – muzikavimo regioniško ir dabartinio to regioniško institucionalizavimo, tendencingo interpretavimo neatitikimus. Pinar Guran („Muzika ir tautinis tapatumas: tėvynės konstravimas *türkü* baruose“) nagrinėjo turkų imigrantų Vokietijoje antrosios ir trečiosios kartų tautinio tapatumo formavimosi reiškinius muzikavimo Berlyno turkų baruose pavyzdžiu. Tiberis Falzettas („*A chuile taigh a racha tu air chèilidh* – 'kiekvieni namai, kuriuos aplankytum': muzika, atmintis ir vieta Bretonų kyšulyje⁵“) rinko muzikinį folklorą Naujojoje Škotijoje (Kanada) iš tenykščių Škotijos gėlių. Jis supažindino, kaip savitas bendruomeninis gyvenimas lėmė senosios imigrantų muzikinės kultūros išlikimą.

Kita sesija – „Šventumo giedojimas“ – skirta religinei muzikai ir muzikavimui. Frances Wilkins pranešime „Principų laikymasis ar išlikimo garantija? Nesutakomumo problemos šiaurvyčių Škotijos vyrų religiniuose choruose“ tyrė „chorų vaidmenį bendruomeninės veiklos ir ryšių tarp dalyvių požiūriu, taip pat iškėlė klausimą, kodėl, esant chorų išnykimo pavojui, jų dalyviai ir toliau laikosi elitarizmo tikėjimo ir elgsenos požiūriu“. Tomas Wagneris („Kolektyvinės' pamaldos: vartoto-

jų kultūra ir muzikinio tapatumo vadyba Evangelikų tinklo bažnyčioje“) domėjosi, kaip lokalumo ir globalumo balansas reiškiasi per „religinio roko“ muziką. Barbara Alge („Muzikos conceptualizacija Minas Žerajo (*Minas Gerais*, Brazilija) kaimo bendruomenės chore“), pati dainavusi nagrinėjamame chore, pasakojo apie jį „kaip *mineiro*⁶ tradicijos liturginėje muzikoje saugotoją“, apie jo dalyvių muzikinius savitumus ir muzikos perėmimo reiškinius.

„Garso bendrijos“ – taip pavadinta sesija, kurioje pranešimus skaitė Evanthia Patsiaoura („Savęs identifikavimas per muzikinius dialogus: muzikavimas kosmopolitinėse bendrijose“) ir Robas Smithas („*Wonderbrass*: bendrijos kūrimas per muziką“). Evanthia gvildeno bendros „muzikinės kalbos“ kūrimo džiazų grupėje problemas, pažymėjo „praktikai“, o ne „produktui“ teikiamą pirmenybę. Robo pranešimas parengtas pagal interviu su *Wonderbrass* (Vello bigbendo) muzikantais apie jų aspiracijas, motyvaciją, muzikinę identitetą.

Sesijoje „Laikinumas ir transcendencija“ Rebecca Sager („Dainavimas su dvasiomis: transcendencija ir socialinė transformacija dalyvaujant Haičio vudu“) aptarė „moralinės-filosofinės pamokas“ Haičio kultūros paveldo – vudu ceremonijų metu; kaip „estetiškai patrauklus atlikimas kuria tinkamai sutvarkytą laiką ir socialinę erdvę“. Joshua Brownas („Ant ribos: *Morón* [stiliaus] flamenko tradicijos saugojimas ir puoselėjimas“) parodė, „kaip flamenko [elementai] *palos* ir *falsets* funkcionuoja kaip istorinio tęstinumo mechanizmai, kaip jie naudojami siekiant atkreipti dėmesį į ankstesnių atlikėjų muziką bei priskirti jai naujas prasmes“.

Pirmadienį įvyko dar dvi sesijos (jose dalyvauti, deja, nebeteko): „Komunikaci-

4 Didžiausia airių tradicinės muzikos organizacija.

5 Sala Naujojoje Škotijoje.

.....

6 T. y. iš Minas Žerajo.

ja, edukacija, inovacija“ ir „Tapatumo problemos“. Pirmojoje pranešimus skaitė Noelis Lobley'is („Afrikos garsų užrašymas, įsiminimas ir atgaivinimas“), Illwoo Park („Gėlų lygos įtaka sesijų muzikantų veiklai“) ir Beverley Diamond („Metaforos, nuotaikos ir modeliavimas: dalyvavimas vietinėse muzikos ir šokio dirbtuvėse“), antrojoje – Catherine Ingram („Dalyvių ir „Didžiosios dainos“⁷ dainininkų „klausymas“ Kamo kaime (pietvakarių Kinija“) ir Carolyn Landau („Kliūčių peržengimas, tiltų perėjimas: britų-izmaili tapatybių išgyvenimas per bendruomeninį muzikavimą“).

Taigi šiųmetiniame ESEM'e pranešimus perskaitė du mokslininkai iš Lietuvos – šių eilučių autorius ir Irena Višnevskė. Rūta Žarskienė pristatė stendinį pranešimą apie Europos skaitmeninę biblioteką „Europeana“ – tinklą, kuriame dalyvauja ir LLTI Tautosakos archyvas.

Dar keli žodžiai apie konferencijos temą. Patogesnę temą, kur taip natūraliai susijungtų teorija ir „taikomosios etnomuzikologijos“ praktika, ir kuri tarsi savaime siūlytų „užklasinę“ kultūrinę programą, tikriausiai būtų sunkoka sugalvoti. „Dalyvavimo“ teorija, modeliai, idėjos tiesiog prašyte prašėsi būti patikrinti eksperimentiškai, todėl škotų dainų mokymosi vakarėliai, vadovaujant žinomai dainininkei Elizabeth Stewart, ir baigiamoji fiesta su nepakartojama valstietiška škotų virtuve, „autentiškais“ atlikėjais, bendromis dainomis ir šokiais įsikomponavo į konferencijos vyksmą, sakyčiau, ne kaip papildomi malonumai prie pagrindinės programos, o kaip neatsiejama tos programos dalis. Ta kaimiška konferencijos „laboratorija“ ir paprastas „būdas škotų kalnėnų ir žvejų“ suveikė lyg bemaž analogiškos Mar-

dasavo vakaronės (ESEM'as 2002-aisiais Druskininkuose) *déjà vu* – tarsi Dzūkijoje, ne Didžiojoje Britanijoje būtų. Pasimiršo, nublanko ir tam tikros būtinės konferencijos keistenybės – pirmąkart ESEM'o istorijoje didžiulis dalyvio mokestis neaišku už ką, pietūs iš sumuštinų ir pan.

Beje, šių eilučių autoriui trim savaitėm anksčiau teko dalyvauti ir kitoje konferencijoje Škotijoje – kasmet įvairiose pasaulio vietose vykstančioje Tarpdalykinės muzikologijos konferencijoje (*Conference on Interdisciplinary Musicology*). Tik jau kitoje, vakarinėje Škotijos pakrantėje – Glazgo universitete. CIM'as rėpia platų temų ir mokslų sandūrų lauką; paprastai keli pranešimai būna susiję su etnomuzikologija. Perskaityti du lietuvių mokslininkų grupės (Ryčio Ambrazevičiaus, Roberto Budrio ir Irenos Višnevskos) pranešimai: „Tradicinio dainavimo akustinių garso aukščio įverčių pagrįstumas“ ir „Atlikimo taisyklės“ akademinėje ir tradicinėje muzikoje“, kuriuose nagrinėjami garsų aukščių suvokimo bei akustinio matavimo metodikos klausimai ir intonavimo bei ritmo interpretavimo lietuvių tradiciniame dainavime ypatumai, jie lyginami su akademinio atlikimo atitikmenimis. (Pranešimai parengti vykdamant Europos socialinio fondo remiamą Visuotinės dotacijos (*Global Grant*) projektą „Lietuvių tradicinės muzikos dermės tarpkultūriniame kontekste: akustiniai ir kognityviniai aspektai“.) R. Ambrazevičius taip pat pakviestas dalyvauti jungtiniame pranešime „Simpoziumas apie konsonansą ir disonansą teorijoje, praktikoje ir moksle“ – kartu su mokslininkais iš Didžiosios Britanijos, Austrijos, Kanados, Malaizijos ir Australijos.

CIM'e teko sutikti ir žinomus etnomuzikologus Martiną Claytoną ir Laurą Leante iš Durhamo universiteto (Didžioji Britanija). Pranešime „Vaizdiniai, gestai ir

7 Daina, įtraukta į UNESCO kultūros paveldo sąrašą.

klausytojo prasminis konstravimas Šiaurės Indijos klasikinėje muzikoje“ jie pristatė ilgus metus tęsiamų Šiaurės Indijos rágų atlikimo ir suvokimo tyrinėjimų rezultatus. ESEM'e šiedu nuolatiniai jo dalyviai, deja, nepasirodė, bet dėl malonios priežasties – tapo tėveliais...

Laukiame kito ESEM'o. Jis įvyks labai gražioje ir etnomuzikologijos tradicijomis garsėjančioje vietoje – Slovėnijos sostinėje Liublianoje 2012 metais rugsėjo 19–23 dienomis. Rengėjai – Slovėnijos mokslų ir menų akademija.

Rytis Ambrazevičius

APIE REGIONIŠKUMĄ – NŪDIENOS ŽVILGSNIU

2011 m. spalio 20–21 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute įvyko kasmetinė, jau XIX, folkloro konferencija. Šiemet ji vadinosi „Regioniškumas praeities ir dabarties folkloro kontekstuose“ ir buvo skirta pasigilinti, ką regioniškumo sąvoka reiškia mums šiandien. Ar regioniškumas dar egzistuoja šiuolaikinėje tradicinėje kultūroje? Kokiomis formomis jis reiskiasi, kokius naujus pavidalus įgyja? Kas yra kultūrinis regionas? Kas jam būdinga? Kaip save suvokia jame gyvenantieji ir kokią regioninę tapatybę mato įvairių mokslų sričių tyrėjai? Visa tai ir dar daugelis kitų aspektų tapo konferencijoje perskaitytų aštuoniolikos pranešimų temomis.

Kultūrinio regioniškumo kodo užsimota ieškoti jau pirmajame konferencijos pranešime, kurio autorė – folkloristė Bronė Stundžienė. Apžvelgdama laiko tėkmės paveiktus regioninės folklorinės kultūros pokyčius, ji pirmiausia pažymėjo atsiribojanti nuo „iš viršaus“ organizuojamo folklorizmo ir siekianti aptarti savaiminę

regioniškumo vagą. O jos analizei tinkamiausia prielaida, pranešėjos teigimu, atsirandanti per ekspedicijas. „Kodėl, pavyzdžiui, kai girdi žemaičių kad ir atsitiktinį dialogą ir jo ištarmes, kai regi tau neįprastą kasdienę jų elgseną, vidinė klausia suvoki, kad taip tik žemaičiai ir gali samprotauti, elgtis? Arba štai kur nors rytų Lietuvoje (pvz., Reškutėnų kaime) aplankęs neseniai atsiradusį Lietuvos tūkstantmečio paminklą – pastatytą pačių gyventojų iniciatyva bei pinigais ir dar pačiame ekonominės krizės įkarštyje – net nesistebi, tarsi taip ir turi būti šioje iš seno lietuviybės idėjų prisisunkusioje žemėje. Kartu suvoki, kad šiais ir kitais panašiais atvejais dar tik labai iš tolo, apgraibomis siekiesi rakto, galinčio padėti esmingiau perprasti kultūrinio regioniškumo kodą, susiformavusį praeityje ir lig šiol tebegaliojantį. Iš tikrųjų pagrindinė dabartinės regionų kultūrinės raidos problema čia ir glūdi: dar tik mėginame aiškintis, kas buvo ir yra dzūkiškumo, žemaitiškumo ar aukštaitiškumo esmės, kokie jų kultūriniai kodai“, – kalbėjo pranešėja.

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, tarsi pratęsdama šias mintis, akcentavo, kad „dar visai neseniai folkloristams *regioniškumas* pirmiausia reiškė griežtai apibrėžtą tam tikrų folkloro kūrinių ar net žanrų pasiskirstymą įvairiose Lietuvos vietovėse. <...> Lyg ir nebūta dažnesnių ir gilesnių svarytymų, kiek ir kaip šie regioniniai kūriniai atspindi patį juos atliekančių žmonių būdą: psichinių savybių visetą, charakterį, veidą“. Tuo tarpu „šiuolaikiniuose, vis dažniau tarpdiscipliniškumu pasižyminčiuose lauko tyrimuose dairomasi iš esmės kitokių, nebe tokių apibrėžtų ir nebe taip lengvai įžvelgiamų lokalumo ženklų, pamatomų tik tada, kai pateikėjo kūryba, neretai mažai ką bendra beturinti su klasikiniu folkloru, ir jo būdas priimami kaip neatsiejamų vi-

sumos dalys. Tiek anksčiau, tiek dabar itin aktualiu regioniško žymeniu laikoma gimtoji tarmė“.

Tarmė, kaip vienas pagrindinių regioninės savivokos komponentų ir ženklų, išryškinta ir trečiosios kalbėtojos, Linos Būgienės, pranešime. Jame daugiausia dėmesio buvo skirta tam, ką ir kaip patys apie save išsitaria įvairių Lietuvos vietovių žmonės – ekspedicijų metu kalbinti folkloro pateikėjai. Be gimtosios tarmės, pranešėja dar aptarė pateikėjų mėgstamą naudoti priešpriešą *savas* – *svetimas*, esamų ar buvusių geografinių regiono centrų reikšmę ir požiūrį į politikų plėtojamą regioninės tapatybės diskursą.

Sąsają tarp individualios patirties ir kolektyvinės tradicijos savo pranešime mėgino užčiuopti Nijolė Kazlauskienė, remdamasi Dzūkijoje surinktais folkloriniais pasakojimais. Jos dėmesys daugiausia krypo į pateikėjo asmenybę: kas jis – pasyvus stebėtojas ar aktyvus dalyvis, išmokto repertuaro atlikėjas ar kūrėjas? Kaip per individualų žmogaus naratyvą skleidžiasi dzūkiškoji jo tapatybė?

Į regioninius katalikų liaudiškojo pamaldumo aspektus gilinosi kunigas Saulius Stumbras. Remdamasis moksliniu tyrimu, kurio objektas – katalikiškojo religingumo ugdymas ankstyvojoje jaunystėje, pranešėjas kalbėjo apie katalikų liaudiškojo pamaldumo praktikas, tradicinį giedojimą ir maldas kaip svarbią religinio-tautinio tapatumo raiškos dimensiją, apie jų svarbą, vertę ir būtinybę šias tradicijas puoselėti.

Tolesni konferencijos pranešimai koncentravosi į įvairius regioniško aspektus dabarties kultūroje. Rasa Paukštytė-Šaknienė kalbėjo apie jos tiriamas krikštynų tradicijas, kurios šiandieninėje Lietuvoje kuriamos ar perkuriamos iš naujo, ieškant medžiagos apie tokių švenčių papročius internete. Pranešėja pažymėjo, kad nors

dažniausiai siekiama, jog šventė būtų „tradicinė“, į lokalumo dėmenį tokiam tradiciškume nebeatsižvelgiama: pateikėjams ne itin rūpi, kaip jų šeimoje ar bendruomenėje anksčiau tokios šventės būdavo švenčiamos; kur kas svarbiau – kaip padaryti, kad jiems patiems ir svečiams būtų įdomu ir įsimintina.

Žilvytis Šaknys, pristatydamas savo 2002–2009 metais 150-ye Lietuvos kaimų ir miestelių vykdyto tyrimo rezultatus, apibendrino, kaip savo priklausomybę vienam ir kitam etnografiniam regionui bei to regiono ribas suvokia jaunas, 16–25 metų žmogus. Savo ruožtu keturios Vytauto Didžiojo universitetui atstovavusios tolesnio pranešimo autorės – Giedrė Barkauskaitė, Justė Vasilionytė, Skaistė Višinskaitė ir Gintarė Dusevičiūtė – remdamosi savo atliekamos internetinės apklausos rezultatais, mėgino atsakyti į klausimą: kuris Lietuvos miestas yra „supermiestas“, t. y. ar mūsų miestai turi savitą veidą? Ar Lietuvoje egzistuoja miestų kultūra? Kas yra miestietis?

Visai kitaip regioniško sampratą ir regionines įtakas apie sadistines eiles šiuolaikiniame moksleivių folklore savo pranešime traktavo Jurgita Macijauskaitė-Bonda. Jos teigimu, tiriant šiuolaikinį vaikų / moksleivių folklorą, regioniško sąvoką būtina išplėsti ir sieti su daug platesniu kontekstu nei etnografiniai Lietuvos regionai. Mat kai kurie vaikų folkloro žanrai pas mus atkeliavę iš Rusijos XX a. antrojoje pusėje ir turi daug paralelių su analogiška šios šalies vaikų kūryba, tuo tarpu pastaruoju metu dėl pasikeitusios politinės bei socialinės situacijos ir šiuolaikinių komunikacijos priemonių pastebima vis didesnė anglakalbių šalių įtaka.

Antroji konferencijos diena prasidėjo dviem Žemaitijos kultūrai ir įvairiems jos atgarsiams skirtais pranešimais. Virginijus Jocys, apdalijęs klausytojus Bijotų ažuolo

gilėmis, kalbėjo apie asociatyvinį ir simbolinį Dionizo Poškos Baublio paplitimą Lietuvoje. Pasitelkęs gausią vaizdinę medžiagą, pranešėjas atskleidė daugeliui netikėtą „baublių“ ir „baubliukų“ populiarumą skirtingose Lietuvos vietose. „Galime pasidžiaugti ir pamąstyti, kaip vieno iškilaus lietuvių kultūros ir visuomenės atstovo – D. Poškos – širdies padiktuotas gamtosauginis ir kūrybinis aktas, išsaugant nudžiūvusį ąžuolą Baublį, iki šių dienų saugo mūsų tautinę istorinę bei kultūrinę savastį“, – kalbėjo pranešėjas.

Tuo tarpu Tomo Petreikio pranešimo centre atsidūrė Žemaitijos regioninės knygos ir žemaičių tapatybės XX a. pirmojoje pusėje santykio problema. Apibrėžęs ir plačiau pristatęs regioninės knygos sampratą, pranešėjas gausybe pavyzdžių iš 1905–1944 metų Žemaitijos regioninės leidybos repertuaro pailustravo, kiek ši leidyba pasitelkta sprendžiant aktualias to meto žemaičių tapatybės problemas, išryškindamas „patriotikos“ vaidmenį brandinant (sub)etninę žemaičių savimonę.

Ne vien apie žemaitiškąją, bet ir apie daugelio geografinių, etnografinių ar administracinių Lietuvos regionų folklorinę tradiciją atspindinčią lokalinę leidybą kalbėjo Povilas Krikščiūnas, daugiausia remdamasis „Lietuvos valsčių“ serijos knygų rengimo patirtimi. Pranešėjas gilinosi į medžiagos atrankos, redagavimo bei publikavimo principus ir jų formavimosi istoriją, siekdamas atskleisti, kiek visa tai padeda perteikti bendrojo lietuviško ir vietinio repertuaro ypatumus, galimų savitumų bruožus ir priežastis, šiuolaikinio repertuaro padėtį ir perspektyvas.

Kitoje sesijoje, savo ruožtu, toną davė du muzikologų pranešimai. Vida Palubinskienė, demonstruodama daugybę vaizdinės, empirinės ir netgi garsinės iliustracinės medžiagos, aptarė Aukštaitijos kanklių

situaciją ir paplitimą praeityje ir dabar, o Austė Nakienė pasidalijo netikėtu savo atradimu – Eduardo Volterio įrašų kolekciijoje aptikta staigmena: dainavimo su burdono pritarimu Dzūkijoje ir Suvalkijoje pavyzdžiais. Pasak jos, „Dzūkijoje Volteriui pavyko įrašyti dvibalsių ir tribalsių su silabiniu burdonu atliekamų dainų, o Suvalkijoje (Šilavoto bažnytkaimyje) įamžintos tik tribalsės dainos“. Pranešėja padarė išvadą, jog „daugiau nei šimto metų senumo Volterio įrašai rodo, kad Lietuvoje tikrai būta burdoninio daugiabalsumo. Iš įvairių nuotrupų ši dainavimo būdą galime rekonstruoti“.

Kiti antrosios dienos konferencijos pranešimai buvo skirti konkretiems etnografiniams ir kultūriniais Lietuvos regionams ir pačiai kultūrinio regiono sąvokai aptarti.

Lina Sokolovaitė iš folklorinės atminties tyrėjos pozicijų kalbėjo apie Vilniją (*Wileńszczyzna*), kurią pavadino „nesuprastu regionu“. Pasak autorės, žengiant į šio krašto tyrimų lauką, pirmiausia yra atmestinas principas *savas* vs. *svetimas*. „Pakeitus pasenusį mąstymą, jog Lietuvos lenkai tėra sulenkėję lietuviai ir juos reikia atversti į lietuviybę, atsiskleidžia vis dar nepažintas pasaulis, kuris yra integrali mūsų šalies kultūros dalis. Į giliuosius kultūros mechanizmus orientuoti folkloriniai tyrimai yra labai svarbūs šio regiono pažinimui, tačiau šiuo metu viena pagrindinių kliūčių yra metodologijos tradicijų neturėjimas ir moralinis bei profesinis nepasirengimas“, – tikino prelegentė.

Daugelį Vilnijos regiono tyrėjos įžvalgų vienaip ar kitaip patvirtino bei išplėtojo ir tautinę lietuvininkų – senųjų Klaipėdos krašto gyventojų – tapatybę nagrinėjusi Kristina Blockytė. Jos tvirtinimu, „senieji Mažosios Lietuvos gyventojai savo priklausymą lietuvininkų etninei grupei pirmiau-

sia remia kultūrinio savitumo suvokimu, ir itin reikšmingas vaidmuo tenka gyvenamajai vietai: teritoriškumas yra vienas svarbiausių tautinių sentimentų elementų“.

Kad pasienio – ir ne tik pasienio – regionuose tapatybės klausimas yra gerokai sudėtingesnis, nei priimta teigti smarkiai supaprastinančiame oficialiajame – politiniame ir edukaciniame – diskurse, teigė ir Lietuvos pasienio miestelių atminties naratyvus nagrinėjanti Jurga Jonutytė, kurios pranešimas gražiai apibendrino prieš tai aptartų dviejų kalbėtojų samprotavimus. Šios pranešėjos nuomone, atsiribojant nuo politizuoto etninės tapatybės deklaravimo, būtina kalbėti apie multikultūrinę tapatybę, kurios kontekste itin didelį svorį įgyja etiniai aspektai.

Apie kompleksinę kultūrinio regiono sampratą ir analizės galimybes kalbėjo Alma Ragauskaitė, pristatydama savo atliktą Dzūkijos regiono tyrimą. Pažymėjusi, kad „kompleksinis kultūrinis regionas yra visų trijų (etnografinio, funkcinio ir savimonės) sluoksnių sankloda, dažniausiai prieštaringa dėl sudėtingos vidinės struktūros“, pranešėja atskleidė, kad, pavyzdžiui, Dzūkijos kultūriniame regione „aiškiai išsiskiria branduolio ir periferinės dalys“. Periferinės dalies ribos ir keliančios daugiausia klausimų. Tuo tarpu Dzūkijos „regiono branduolys, savitas etnografiniais požymiais, tarme, aktyvia regionine savimone, istorijos raidoje turėjęs tvirtą organizacinę struktūrą“, yra gana ryškus: „funkcinių vienetų raida organizuota kelių pagrindinių funkcinų centrų (Alytaus ir Merkinės, vėliau Varėnos) pagrindu.“

Konferencijos pabaigoje pažymėta, kad, lyginant joje perskaitytus pranešimus su prieš penkiolika metų vykusios analogiškos konferencijos pagrindu parengtais straipsniais, publikuotais „Tautosakos darbų“ 5-ajame tome, akivaizdu, kad *regioniš-*

kumo samprata folkloristų ir kitų humanitarų tyrimų lauke per tą laiką yra gerokai pakitusi. Didžiausią svorį nūdienos diskurse įgyja nebe teritorinis, kai kurių folkloro žanrų ar kūrinių paplitimas ir lokaliniai jų savitumai, o visiškai kiti, daugiausia su individualia asmens savivoka ir pasaulėžiūra susiję dalykai. Tikimės, kad šioje konferencijoje gvildentomis temomis bus parengta straipsnių, kuriuos publikuosime kitame, 43-iajame, „Tautosakos darbų“ tome.

Lina Būgienė

LIETUVIŲ MĮSLIŲ DUOMENŲ BAZĖS KŪRIMAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (LLTI) pabaigtas ilgalaikis 2006–2011 metais vykdytas, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) remtas projektas *Elektroninės LLTI sukauptų lietuvių mįslių duomenų bazės kūrimas* pagal „Valstybinės kalbos norminimo, vartojimo, ugdymo ir sklaidos 2006–2015 m. programą“. Projektui vadovavo, kūrė bazės struktūros principus, atrinkinėjo ir klasifikavo mįsles, įvesdavo tipų ir versijų pavadinimus į duomenų bazę Aelita Kėnsminienė, duomenų bazę sukūrė ir sklaidą jos veikimą užtikrino IT specialistas Arūnas Ciesiūnas. Mįslių duomenis į bazę įvedinėjo rinkėjos (vienu metu dirbdavo dvi), kurios per tuos šešerius metus ne kartą keitėsi: čia padirbėjo Edmunda Janavičienė (Rusteikienė), Dangirutė Giedraitytė, Giedrė Bufienė, Jurgita Ūsaitytė, Vilma Daugirdaitė, Jurgita Dambrauskaitė.

Mįslių duomenų bazė buvo kuriama LLTI esančios nebaigtos tvarkyti sisteminės mįslių kartotekos pagrindu. Pradėjus kurti bazę manyta, kad ji apima apie 100 tūkstančių mįslių, ir dar turima netvarky-

tų 40 tūkstančių išrašytų į korteles mįslių. Dabar manoma, kad mįslių yra kiek mažiau, nes rasta pasikartojančių kortelių; paaiškėjo, kad į kartoteką yra patekęs nemažas kiekis mįslių, du kartus nurašytų iš tų pačių rankraščių. Taigi kiekvienos versijos mįslės reikėdavo sudėlioti pagal rankraščių numerius, nes tik taip galima aptikti ir paskui išimti iš kartotekos pasikartojančius egzempliorius.

Kartoteka buvo, švelniai tariant, labai netobula, dar tik pradėta nuosekliau tvarkyti (LLTI finansuojamas darbas), tad bazę teko kurti lygiagrečiai su tolesniu jos tvarkymu ir mįslių sisteminimu. Ji buvo toliau tvarkoma, nes yra paranki sistemai sudaryti – tik turint prieš akis visų variantų išsklotinę įmanoma išskirti mįslių tipus, versijas, nurodyti sąsajas. Analogiška *Patarlių ir priežodžių kompiuterinė bazė* pradėta kurti remiantis sutvarkyta sisteminė Patarlių ir priežodžių kartoteka. Ji buvo kuriama beveik trisdešimt metų, šį darbą nuolatos dirbo 4–5 žmonių grupė (vadovas prof. Kazys Grigas). Mįslių kartoteka buvo kuriama daug trumpiau, be to, su pertraukomis, tai darė vienas žmogus. Tačiau buvo nuspręsta neatidėti bazės kūrimo kelioms dešimtims metų.

Pirmaisiais projekto metais buvo sukurti tokie mįslių įskaitmeninimo principai ir parametrai, pagal kuriuos sudaryta mįslių duomenų bazė vėliau galėtų būti prijungta prie stambesnių ir universalesnių duomenų sistemų. Per pirmą metų ketvirtį programos vadovė į bazę suvedė bandomąjį tekstų kiekį: 100 objektų mįslių ir po keletą (iš viso 25) kitų žanro skyrių pavyzdžių: mįslių apie raides, garsus ir žodžius, mįslių apie konkretų atsitikimą, anekdotinių minklių, galvosūkių. Juos renkant paaiškėjo būtini ir galimi bazės struktūros taisyklės, pradėjus dirbti ėmė kisti preliminarus įsivaizdavimas, išryš-

kėjo specifinės žanro problemos, taisytini įskaitmeninimo principai. Konsultuojantis su Dalia Zaikauskiene, turinčia didelę patirtį dirbant prie *Lietuvių patarlių ir priežodžių kompiuterinės duomenų bazės*, paaiškėjo, kad didesnę praktinę naudą duomenų bazė turėtų tuo atveju, jei tekstai priklausytų tam tikrai hierarchinei sistemai, tarsi „tipų tinkleliui“, o ne sudarytų šiaip milžinišką, linijinę tekstų sandarą. Nuspręsta mįslių duomenis įvesti keliomis pakopomis:

I pakopa – žanro klasifikacija (matomi žanro skyriai: objektų mįslės, objektų minklės, tikrosios minklės, mįslės apie konkretų atsitikimą, mįslės apie žodžius, garsus ir raides, anekdotinės mįslės, galvosūkiai).

II pakopa – tipologinė klasifikacija (įvesdami naują tipą, turime jį priskirti kuriam nors iš anksčiau įvestų žanro skyrių, įvesdami versiją, turime ją priskirti kuriam nors iš anksčiau įvestų tipų).

III pakopa – autentiškas tekstas (įvesdami tekstą, turime pasirinkti kurį nors iš anksčiau įvestų žanro skyrių, tipų, versijų).

Kad būtų galima tokiu principu į duomenų bazę įvesti tekstus, reikia, jog prieš tai jie būtų tiksliai tipologiškai suklasifikuoti, o ta klasifikacija įvesta į bazę. Tai buvo pati sudėtingiausia ir sunkiausia darbo dalis, turint galvoje, kad sisteminimas ir kartotekos tvarkymas vyksta iki šiol, tipų ribos keičiasi, nes įvairios mįslės „keliauja“ iš vienos vietos į kitą. Neskaitant pirmųjų projekto metų, per metus projekto vadovė rinkėjoms turėdavo paruošti 16 tūkstančių mįslių, taigi darbas turėjo būti ne tik tikslus, bet ir labai spėjus, o tai ne visada suderinami dalykai. Siekiant paspartinti darbą, imtasi darbinės mįslių tipų rodyklės kūrimo. Pradinis jos variantas sukurtas per metus, įvedamų mįslių atranka toliau buvo daroma jos pagrindu, palengvėjo tuo pa-

čiu metu vykdomas mįslių sisteminimas, nes pasidarė įmanoma surasti ir suvesti į vieną vietą vienodus užminimus, bet skirtingus atsakymus turinčius tekstus, kurie buvo išsklaidyti po visą kartoteką, pagreitėjo mįslių sisteminimas. Objektų mįslių tipų darbinės rodyklės apimtis yra apie 16 autorinių lankų, ji nuolatos pildoma ir koreguojama – tikimasi, kad pamažu ji galėtų tapti Lietuvių mįslių tipų katalogu. Taip pat sudaryta darbinė objektų minklių tipų rodyklė (jos apimtis ~ 1,5 autorinio lanko) ir tikrųjų minklių tipų rodyklė (ją sudaro 0,25 autorinio lanko). Pažymėtina, kad tai yra negalutiniai, koreguojami tipų rodyklių variantai.

Pirmaisiais metais rinkėjos suvedinėjo į bazę mažesnių žanro skyrių vienetus – tikrąsias ir objektų minkles. Iki programos pradžios nuosekliau buvo sisteminamos tik objektų mįslės (pagrindinis lietuvių mįslių masyvas). Dalis minklių buvo įtraukta į kartoteką, kita dalis sudėta atskirai ir nesusisteminta. Bazės kūrimas buvo tas postūmis, kuris privertė imtis jų sisteminimo – per aštuonis darbo mėnesius buvo atrinkta, suklasifikuota ir į bazę įvesta 4000 objektų ir tikrųjų minklių. Stambiausias žanro skyrius – objektų mįslės į duomenų bazę pradėtos įvedinėti nuo antrųjų projekto metų.

Duomenų bazė sukurta atvirojo kodo, vienos sparčiausių duomenų bazių pagrindu – MySQL. Ši duomenų bazė turi keletą saugojimo būdų MyISAM, InnoDB (saugus transakcijų valdymas), todėl galima parinkti tinkamiausią. Duomenų manipuliavimui sąsaja sukurta taip pat atvirojo kodo skriptų kalba – PHP. Klasifikacinės mįslių sistemos paieška sukurta pagal pagrindinius ir pagalbinius parametrus – tokios buvo Viešojo paslaugų pirkimo konkurso sąlygos. Kaip minėta, visi tekstai priklauso tam tikrai hierarchinei žanro

klasifikacijos ir tipologinei sistemai – tarsi „tipų tinkleliui“. Šią sistemą sudaro žanro skyriai, tipai su versijomis ir atsakymai – visa tai ir yra pagrindiniai paieškos parametrai. Pagalbiniai paieškos parametrai (pvz., informacinio vieneto šaltinis, bet kuris žodis mįslės tekste, pateikėjas, užrašytojas ir kt.), taip pat reikšmingi įvairiems mokslo tiriamiesiems ir tautosakos tekstų publikavimo darbams, buvo apsvarstyti ir įvesti pirmaisiais darbo metais. Palikti ir atsarginiai langeliai (anksčiau planuoti – ji anotacijų langeliai). Sukūrus nuoseklia tipologinę sistemą, paliktuose langeliuose vėliau būtų pažymimos sąsajos su kitais tipais. Prieš suvedant mįsles, neaiškiai nurašytos į korteles ar abejonių keliančios mįslės tikrinamos rankraštyne.

Projektas papildė kitus VLKK remiamus projektus *Patarlių ir priežodžių kompiuterinės duomenų bazės kūrimas* (pradininkas prof. Kazys Grigas, vėlesnė vadovė dr. Lilija Kudirkienė) ir *Lietuvių užkalbėjimų kompiuterinio banko kūrimas* (vadovė dr. Daiva Vaitkevičienė), kurie K. Grigo ir buvo sumanyti kaip *Smulkiosios tautosakos kompiuterinio banko* kūrimo dalis. Kartu su šiomis bazėmis Lietuvių mįslių bazė labai ženkliai praplėtė *Smulkiosios tautosakos kompiuterinį banką* – liko palyginti nedidelės kitų šios tautosakos rūšių spragos.

Iš viso per šešerius metus į informacinę sistemą suvesta didžioji dalis (80 125, t. y. apie 80 proc.) lietuvių mįslių masyvo. Tai priartino mįslių tyrimo galimybes prie patarlių ir priežodžių tyrimų lygio. Buvo užtikrintos rankraščiuose saugomų mįslių ir fiziškai netvarios, kortelėse ir dėžutėse egzistuojančios, pradėtos kurti tipų sistemos apsaugos sąlygos – sukurta elektroninė mįslių tipų rodyklė, ateityje tapsianti Lietuvių mįslių tipų katalogu. Šiame projekte vartotojo prieigos sukūrimo darbai nebuvo numatyti. Sukūrus elektroninės

mįslių bazės vartotojo prieigą, būtų galima padaryti ją prieinamą mokslo ir plačiau visuomenei. Tokia bazė labai pravertų ne tik paprastam vartotojui, bet ir tyrėjui; mįslės būtų galima apibendrinti ir grupuoti pagal įvairiausias parametrus: pagrindinius (žanro skyrius, tipas ir versija, atsakymas) ir pagalbinus (pvz., informacinio vieneto šaltinis, bet kuris žodis mįslės tekste, pateikėjas, užrašytojas ir kt.). Paliktus rezervinius langelius ateityje būtų galima užpildyti papildomais parametrais – ne tik tipų sąsajų, bet ir, pavyzdžiui, tipų ir versijų pavadinimų vertimais į anglų kalbą.

Projekto finansavimas buvo labai kuklus, o darbo tempas milžiniškas, tad tik labai mažas iš kortelių (kurios yra išrašai iš rinkinių) įvedamos informacijos kiekis buvo tikrinamas pagal originalus, atsiskaityta papildomos mokslinės analizės. Vis dėlto bazės pagrindas sukurtas, į ją įvesta 76 tūkstančiai objektų mįslių (likusius 4000 sudaro kiti žanro skyriai). Dalis jų įvesta iš tokių kartotekos kortelių, kurios išrašytos iš rinkinių, esančių ne LLTI, arba periodinių leidinių. Taigi šiuo metu būtų tikslinga patikrinti iš Lietuvos tautosakos rankraštyno įvestos informacijos teisingumą, įtraukti papildomą mokslinę analizę, bazės prototipą susieti su universalesne informacine sistema ir tada sukurti vartotojo prieigą. Džiugu, kad greičiausiai šie darbai bus vykdomi, vartotojo prieigos sukūrimas bus finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos (LMT) 2012–2014 m. vykdomo projekto *IRT sprendimų bei turinio, padedančių išsaugoti lietuvių kalbą viešojoje erdvėje, kūrimas bei galimybių jais naudotis sudarymas* (LLTI projekto dalies darbų koordinatore dr. D. Vaitkevičienė). Tai galėtų būti 60 tūkstančių objektų mįslių (stambiausio ir labiausiai žinomo žanro skyriaus) duomenų bazė, apimanti

visus išskirtus tipus ir jų versijas, atspindinti daugelį dešimtmečių LLTI kaupto mįslių masyvo sudėtį, turtingumą ir įvairovę. Projekto metu bus atlikta mįslių DB įrašų duomenų redakcija: mįslių įrašai bus papildomi informacija iš Lietuvos tautosakos rankraštyno, visų kartotekos kortelių nuorašai bus sutikrinami su pirminiais archyviniais šaltiniais ir koreguojama tekstų transkripcija, nustatomos užrašymo vietovės ir sąsajos su geografinės informacijos klasifikatoriais, taip pat su archyvinių rankraščių originalų skenuotų duomenų įrašais. Taigi sukurta bazė bus prieinama ne vien siaurai specialistų auditorijai, bet ir plačiai visuomenei. Juk objektų mįslės yra dažnai vartojamos vadovėliuose, pramoginėse TV ir radijo laidose, nuolat sulaukia žiniasklaidos dėmesio, pateikiamos įvairiuose interneto tinklalapiuose, skelbiamos populiariuose leidiniuose (deja, dažnai itin neprofesionaliai parengtuose). Jomis labai noriai remiasi tiek mokslininkai, tiek visuomenės veikėjai, kurie domisi senąja baltų kultūra ir pasaulėžiūra.

Aelita Kensminienė

2010 METAIS GAUTA RANKRAŠTYNO MEDŽIAGA

Lietuvių tautosakos rankraštyno fondus pernai papildė keturiasdešimt trys nauji rinkiniai (LTR 7721–7763), kuriuose yra daugiau kaip 10 500 tekstų.

Kaip ir kasmet, Lietuvos tautosakos rankraštyną praturtino Respublikinio jaunųjų filologų konkurso darbai. 2010 metais gauta dvylika rinkinių, visi jie – su garso įrašais. Pristatytų rinkinių kiekiu išsiskiria Ukmergės, Radviliškio ir Kelmės rajonų mokyklos. Iš čia gauta net po kelis moksleivių darbus.

Ukmergės Dukstynos pagrindinės mokyklos mokytojos Elvyros Augustinavičienės mokinės užrašė nemažą pluoštą tradicinės tautosakos. Ne vienus metus kaupia medžiaga sugulė į rinkinį „Iš Dzūkijos krašto kilusių žmonių dainos ir pasakojimai“ (Gabrielė Usonytė, Lina Butkevičiūtė, 7a kl., LTR 7761). Tradicinės tautosakos gauta ir iš Ukmergės „Šilo“ ir Ukmergės rajono Taujėnų vidurinių mokyklų. „Šilo“ vidurinės mokyklos mokytojos Janės Juzėnienės vadovaujamos dešimtokės Augustė Taučkėlaitė, Laura Kiaušinytė ir Laura Mogenytė parengė darbą „Ukmergės krašto dainuojamoji tautosaka (LTR 7763), o Taujėnų vidurinės mokyklos šeštokės Rugilė Petrauskaitė ir Andželika Simanonytė – „Taujėnų krašto dainos“ (mokytoja Loreta Zdanienė, LTR 7760). Iš Dukstynos pagrindinės mokyklos gautas ir naujesnės tautosakos rinkinėlis „Sveikinimai“ (LTR 7762). Mokytojos E. Augustinavičienės mokinės Miglė Kiliotaitytė, Kristina ir Audronė Mašalaitės (7a kl.) užrašė daugiau kaip tūkstantį šio žanro kūrinių.

Trys tautosakos darbai gauti iš Radviliškio rajono mokyklų. Grinkiškio Jono Poderio vidurinės mokyklos vienuoliktojai Monika Meleškaitė, Vaidotas Poškus ir Justas Šepronas sudarė religinių giesmių rinkinį „XXI a. pr. Grinkiškio parapijos giesmininkai“ (mokytojai Audra ir Klemas Indrėkai, LTR 7757). Kitas šios mokyklos pristatytas darbas – „Ką aptikome Vaitiekūnų kaime“ (mokytojai A. ir K. Indrėkai, LTR 7758). Dvyliktokės Sandra Kasputytė, Rimantė Sirusaitė ir Vidmantė Semionovaitė fiksavo senųjų kaimo gyventojų pasakojimus apie jaunystę, pasilinksminimus, darbus, šventes. Radviliškio Lizdeikos gimnazijos 4a klasės moksleivės Ligita Gribauskaitė ir Alma Šneidarytė (mokytoja Gintautė Dauneckytė) sudarė naujesnės tautosakos – atminimų rinkinį, pavadintą

„Atminimas – ne vežimas, pora žodžių ir gana“ (LTR 7759).

Po rinkinį pristatė Vilniaus, Pasvalio rajonų ir Mažeikių miesto mokyklos. Reikia pasidžiaugti, kad moksleiviai, atradę atmenantį ir galintį ką nors papasakoti senosios kartos žmogų, geba jį prakalbinti.

Aptariamaisiais metais Lietuvos tautosakos rankraštyną taip pat pasiekė devyni Kėdainių rajono Akademijos vidurinės mokyklos mokytojo Ryto Tamašausko rinkiniai (LTR 7726–7734). Medžiaga rinkta 1996–2004 metais Kėdainių ir Širvintų rajonuose. Keletas rinkinių turi ir garso įrašus. Rinkiniuose sukaupiti Dotnuvos (LTR 7731, 7732), Musninkų (LTR 7730), Gelvonų (LTR 7733, 7734), Kunionių (LTR 7726, 7727), Šlapaberžės (LTR 7728) apylinkių žmonių pasakojimai. Atskirą rinkinį sudaro prisiminimai apie Tėvą Stanislovą (LTR 7729).

Rankraštynas gavo trylika etnografo Jauniaus Vyliaus rinkinių (LTR 7741–7753). Tautosaka rinkta Suvalkijoje 1982–1984 metais, ji gauta kartu su magnetinėmis garso juostomis (LTRF mg 5343–5349, 5381–5383, 5387–5389). Užrašyta beveik pusė tūkstančio tautosakos vienetų, iš jų – 466 dainos.

2010 metais kovo mėnesį archeologas Vyktas Vaitkevičius LLTI Tautosakos rankraštynei perdavė Panevėžyje gyvenančio kraštotyrininko Romo Kauniečio per kelis dešimtmečius sukauptą laisvės kovų dalyvių atsiminimų garso įrašų archyvą. Tai – 347 garso kasetės (LTRF k. 1223–1569) su autentiškais buvusių partizanų, jų ryšininkų, politinių kalinių pasakojimais apie tragišką pokario istoriją.

Kita V. Vaitkevičiaus dovana Rankraštynei – apie 1946 metus Povilo Džiugo iš Anykščių rajono, Jovydių kaimo užrašyta daina apie partizanus (LTR 7738). Belieka tikėtis, jog prie šio kelių puslapių

sąsiuvinuko greitu laiku bus pridėta ir daugiau su pokario įvykiais ir jų liudytojais susijusios medžiagos.

Ir vėl gerokai papilnėjo mūsų fototeka: 2010 metais suinventorinta apie 1100

nuotraukų. Taip pat gautos 79 vaizdo kasetės, kuriose užfiksuota ekspedicijų ir įvairių renginių medžiaga, 140 kompaktinių plokštelių ir 366 garso kasetės su įvairaus žanro tautosakos kūriniais.

Edmunda Rusteikienė